

Samen schrijven om te leren

*Een kwalitatief onderzoek naar interactie en kennisconstructie tijdens een
gezamenlijke schrijftaak*

Juni 2013

Auteur:

Stephanie Wessels

Studentnummer:

148415

Begeleider:

Anke Herder

In het kader van:

Minor Taalspecialist leren in interactie

Opleiding

Opleiding tot leerkracht basisonderwijs

NHL-hogeschool, Leeuwarden

NHL
HOGESCHOOL

Inhoud

1	Inleiding	3
2.	Interactie, schrijven en leren.	4
2.1	Taal en taalgebruik.....	4
2.2	Invloed van interactie	5
2.3	Leerzame interactie in peer groups.....	7
2.4	(Samen) schrijven en leren.....	8
3.	Methode van onderzoek.....	11
3.1	Onderzoeksvragen	11
3.2	Onderzoeksgroep en onderzoeksmateriaal.....	11
3.3	Onderzoeks- en analyseprocedure	13
4.	Resultaten.....	15
4.1	Kenmerken van interactie	15
4.2	Onderwerp van interactie	22
4.3	Invloed van de leerkracht.....	29
4.4	Functie van voorlezen	34
4.5	Leereffecten van samen schrijven	40
5	Conclusies en discussie	49
5.1	Conclusies	49
5.2	Inhoudelijke discussie	51
5.3	Methodische discussie	56
5.4	Vervolgonderzoek.....	57
6	Bronnen	60
	Bijlagen	63
	Bijlage 1 – Analyse observaties	63
	Bijlage 2 – Analyse tijdsbesteding	79
	Bijlage 3- Analyse voorlezen	81
	Bijlage 4 – Analyse leermomenten.....	86

1 Inleiding

Dat schrijven om te leren (*writing to learn*) positieve resultaten laat zien met betrekking tot de taalontwikkeling en kennisconstructie van leerlingen, is bekend uit wetenschappelijk onderzoek. Schrijven om te leren heeft als doel leerstof te verwerken. Kinderen zijn door het schrijven actief bezig met de leerstof en koppelen deze leerstof aan hun voorkennis. Deze schrijfp opdrachten kun je ook samen uitvoeren. Door samen te schrijven kunnen kinderen van elkaar leren. Ze komen in aanraking met ideeën die soms anders zijn dan hun eigen ideeën en ze moeten hun gedachten uitleggen en hun ideeën beargumenteren. Door kinderen samen te laten redeneren, stimuleer je de taal- en denkontwikkeling.

In dit onderzoek kijk ik naar de interactie tijdens het samen schrijven van leerlingen in het primair onderwijs. De scholen die ik heb onderzocht, zijn als projectschool verbonden aan het Lectoraat *Taalgebruik & Leren* van de NHL Hogeschool Leeuwarden. Alle filmopnames van leerlingen die samen schrijven zijn gemaakt tijdens het uitvoeren van een project.

In dit kwalitatieve onderzoek in het kader van mijn minor 3-onderzoek voor de Pabo, observeer en analyseer ik beeldmateriaal uit het veld, waarbij ik heb gekeken naar de interactie van kinderen tijdens het samenwerken aan schrijftaken in de midden- en bovenbouw.

Ik kijk in dit onderzoek naar de kenmerken van interactie rond een gezamenlijke schrijftaak en in hoeverre daarbij sprake is van gezamenlijke kennisconstructie. Daarbij zoom ik in op de inhoud van de interactie en de invloed van de leerkracht op de interactie. De functie van het voorlezen wat er is opgeschreven voor het schrijven. En natuurlijk ga ik onderzoeken wat er wordt geleerd tijdens het samen schrijven.

Ik zal eerst een theoretisch kader scheppen, waarna ik mijn methode van onderzoek uiteenzet. Ik beschrijf mijn onderzoeksvragen, de onderzoeksgroep en het onderzoeksmateriaal en de onderzoeks- en analyseprocedure. Daarna zal ik verder gaan met het beschrijven van de resultaten en het beantwoorden van mijn hoofdvraag en deelvragen. Ik eindig met de conclusie, de inhoudelijke en de methodische discussie en ideeën voor vervolgonderzoek.

2. Interactie, schrijven en leren.

In dit hoofdstuk zal ik relevante aspecten van de probleemstelling uitwerken op basis van literatuur. Zo schep ik een theoretisch kader. Vanuit dit kader zal ik mijn onderzoek starten.

2.1 Taal en taalgebruik

De Russische psycholoog Vygotski beschrijft taal als 'het psychologisch gereedschap dat we allemaal gebruiken om betekenis te geven aan onze ervaring'. We gebruiken het om ervaringen te delen met anderen. Kennis en leren zijn verbonden met praten, argumenteren en debatteren. Je leert beter door samen te praten (Vygotski, 1986).

Daarnaast is taal ook cultureel gereedschap. We gebruiken taal om ervaringen te delen. Wat we meemaken en wat we lezen, delen we met andere mensen. (Nelissen & Elbers, 2002).

Verder is taal een middel om de wereld te ontdekken en te ordenen. Je kunt het gebruiken om jezelf te laten zien. Taal heb je nodig voor het leren van nieuwe dingen. Taal speelt een belangrijke rol in het onderwijs, maar ook daarbuiten.

Taal wordt gebruikt voor communicatie. Het wordt gebruikt als middel om met elkaar in gesprek te gaan. Al heel jong zoeken kinderen interactie, in de loop van de tijd wordt dit steeds betekenisvoller. Het is een gezamenlijk iets van degene die praat en degene die luistert. Degene die praat stuurt de boodschap en degene die luistert interpreteert de boodschap (Janssen, 2002).

Taalgebruik is taal die gebruikt wordt in interactie. Een kenmerk van taalgebruik is dat de betekenis van taaluitingen afhangt van de situatie waarin die wordt gebruikt. Hetzelfde woord betekent in een andere context iets heel anders. Je moet taal altijd in de context zien, om te kunnen begrijpen wat er bedoeld wordt. Om de boodschap goed over te kunnen brengen, moet je de context zo duidelijk mogelijk maken. Je kunt de context expliciet benoemen, maar je kunt dit ook doen door non-verbale signalen of door je intonatie. Of dit goed gebeurt, heeft te maken met de kennis van taal van de ontvanger, maar ook met de kennis die de ontvanger al heeft van eerdere soortgelijke situaties. Taal gebruiken we voor communicatie, daarvoor is het nodig dat mensen coöperatief samenwerken. In dit geval betekent dat niet werken met coöperatieve werkvormen, maar bereidt zijn om de zender te interpreteren en met hem te communiceren (Koole, 2002).

Taal en taalgebruik is dus belangrijk omdat het een middel is om te communiceren met anderen, om je te uiten en om dingen te leren. Taal wordt gebruikt voor verschillende dingen. Een kind kan

vertellen wat het wil, verbanden leggen en gevoelens uiten. Taalgebruik is dus erg belangrijk (Janson & Memelink, 2006).

Ook heeft de taalontwikkeling invloed op andere vakken. Als je taal niet voldoende is om de lessen te kunnen begrijpen, is het logisch dat je de informatie niet meekrijgt. Ook weet je dan niet hoe je een opdracht uit moet voeren. Als je taalproblemen hebt, kunnen je resultaten tegenvallen en kun je moeite hebben met de leerstof (Elbers, 2009).

Als je taalvaardigheid onvoldoende is, dan kunnen er problemen ontstaan met het voeren van gesprekken en het grip krijgen op de omgeving (Paus red, 2006).

Om onderwijs te kunnen volgen is taal noodzakelijk als doel en als middel. Taal is het belangrijkste middel in het onderwijs om andere vakken te kunnen leren. Je hebt het nodig bij alle vakken en bij alle vakken leer je taal (Bodde-Alderlieste e.a., 2002).

2.2 Invloed van interactie

Interactie, communicatie tussen personen en in dit geval kinderen onderling, kan bijdragen aan de taalvaardigheid en kennisconstructie van leerlingen.

Interactie op school is niet alleen gesprekjes met en tussen kinderen, maar interactie betekent ook wederzijdse beïnvloeding. Je beïnvloedt iemand verbaal of non-verbaal (Verhallen & Walst, 2001).

Door in heterogene groepen samen te werken beïnvloeden en leren kinderen van elkaar. Ze kunnen elkaar op nieuwe ideeën brengen en ze kunnen elkaar een stapje verder helpen, wat ook wel de zone van naaste ontwikkeling wordt genoemd (Vygotski, 1986).

Kinderen worden actief betrokken bij de stof als ze in kleine groepjes aan een opdracht werken, dus als er interactie plaats vindt over de leerstof. Naast dat dit motiverend werkt, wat de betrokkenheid vergroot en dat samenwerken goed is voor de sociaal-emotionele ontwikkeling en voor een goede sfeer in de groep, is samenwerken dus ook goed voor de taal- en denkontwikkeling van kinderen (van Gorp, 2003).

Interactie kun je verdelen in horizontale interactie (gesprekken tussen leerlingen onderling) en verticale interactie (praten onder leiding van de leerkracht). In horizontale interactie zullen leerlingen elkaar willen overtuigen en de beste argumenten zoeken. Kinderen spreken elkaars taal en voelen zich minder gecontroleerd in een gesprek onderling dan in een gesprek met de leerkracht. De discussies zijn daarom waarschijnlijk van hogere kwaliteit (Nelissen & Elbers, 2002). Naast de positieve invloed op de taalvaardigheidsontwikkeling, draag interactie ook bij aan gezamenlijke kennisconstructie. Door actief met de leerstof bezig te zijn, begrijpen kinderen de lesstof bezig. Doordat ze praten over de inhoud en de inhoud moeten toepassen, zullen zij dieper op de stof ingaan. Kinderen kunnen inzichten ontwikkelen op basis van interactie. Hiervoor moeten kinderen

bijvoorbeeld inhouden vergelijken, ordenen in de tijd positioneren, concretiseren, conclusies trekken uit inhouden, voorwaarden/oorzaken construeren van inhouden, inhouden op een hoger abstractieniveau tillen (Barnes, 1992)

De pijlers van interactief taalonderwijs zijn betekenisvol leren, sociaal leren en strategisch leren (Sijtstra, Aarnoutse & Verhoeven, 1999). Belangrijk voor betekenisvol leren is dat de opdracht belangrijk en zinvol is. Betekenisvol leren lukt het beste in een zo echt mogelijke situatie. Een kind is actief bezig met de stof. Sociaal leren betekent dat kinderen leren in interactie met andere kinderen. Door die interactie breiden kinderen hun kennis uit. Strategisch leren betekent dat kinderen zelf leren om problemen op te lossen. Zo leren ze methodes en strategieën die ze ook in andere situaties kunnen gebruiken (Elsäcker e.a., 2006).

Interactie is dus belangrijk voor de taalontwikkeling en de kennisconstructie van kinderen, dit komt door twee dingen. Ten eerste moet je je best doen om iets uit te leggen aan de ander en als je een gesprek voert, dan moet je ingewikkeldere strategieën gebruiken, dan wanneer je alleen maar luistert. Als taal gebruikt wordt in interactie, dan oefen je met wat je al kunt en weet en met wat je nog moet leren. Ten tweede krijg je in een gesprek een reactie, wat meteen ook feedback is op je taalgebruik en op je inhoudelijke kennis (Swain, 2000).

De leerkracht heeft invloed op de interactie en kan zo mede bepalen of de interactie gaat bijdragen aan taalvaardigheidontwikkeling en kennisconstructie. Door met de kinderen te werken aan *groundrules* (grondregels) over het samenwerken en de interactie, kun je aansturen op een exploratief gesprek. Als je wilt dat interactie leidt tot de ontwikkeling van kinderen, dan is het belangrijk dat de taak alleen kan worden volbracht door te overleggen en dat de taak aanmoedigt tot samenwerken en niet tot elkaar tegenwerken en kijken wie de beste is. Het doel en het nut van de taak moet duidelijk zijn en er moet ruimte zijn voor een actieve participatie van alle kinderen (Mercer, 1995).

Daarnaast is het zo dat als de interactie volgens een vast patroon verloopt, zoals een IRE-structuur (vraag, antwoord, evaluatie), er binnen de gesprekken niet meer geleerd wordt. Het is dus belangrijk als leerkracht open vragen te stellen en uit te dagen tot nadenken. Daarnaast kan een leerkracht minder vragen stellen en vaker zelf stil blijven, veel taalruimte is namelijk belangrijk. Dit zorgt voor een grote taalproductie, wat automatisch zorgt voor ontwikkeling van de taalvaardigheid. Daardoor wordt het ook makkelijker om feedback te geven. Ten tweede is het de kwaliteit van het taalgebruik van de leerkracht en de medeleerlingen, dat in hoge mate de kwaliteit van het leren bepaalt.

Belangrijk is te onthouden dat het taalaanbod in de interactie begrijpelijk moet zijn, maar ook uitdagend (Damhuis 2008).

2.3 Leerzame interactie in peer groups

Interactie kan dus bijdragen aan de taalvaardigheidontwikkeling en de kennisconstructie van leerlingen. In deze paragraaf beschrijf ik welk type interactie hieraan bijdraagt en hoe deze leerzame interactie te herkennen is.

Neil Mercer (1995) onderscheidt drie soorten gesprekken: een twistgesprek, een voortbordurend gesprek en een exploratief gesprek. Deze gesprekken verschillen in de aard van de interactie.

a. Een twistgesprek (disputational talk)

Kinderen zijn het in dit type gesprek vaak oneens met elkaar. Het is een welles/nietes gesprek, zonder dat ze argumenten geven voor hun mening. Ze worden het ook niet samen eens.

b. Een voortbordurend gesprek (cumulative talk)

Hierbij borduren kinderen op elkaar voort, zonder kritisch te zijn en wordt dus elk voorstel aangenomen. Je hoort veel herhaling en bevestiging.

c. Een exploratief gesprek (exploratory talk)

Bij een exploratief gesprek zijn de leerlingen op een respectvolle manier kritisch op elkaar. Ze delen relevante informatie en iedereen neemt deel aan het gesprek. Als je elkaars standpunten bekritiseert of je mening naar voren brengt, dan moet je die met redenen en argumenten onderbouwen. Uiteindelijk is het de bedoeling tot een gemeenschappelijke oplossing te komen.

Een exploratief gesprek is de meest aantrekkelijke vorm als het gaat om kennisconstructie. Doordat de kinderen op een respectvolle manier met elkaar omgaan, wordt voorkomen dat inbreng al vooraf wordt verworpen. Als iedereen relevante informatie deelt, dan krijg je de meeste informatie en kan iedereen hier gebruik van maken. Doordat je niet zomaar een standpunt mag bekritisieren, maar met argumenten en redenen moet komen, leer je beargumenteren en redeneren. Uiteindelijk wordt er gezocht naar een gezamenlijke oplossing, wat samenwerken essentieel maakt.

Een exploratief gesprek is de gewenste vorm. Om te kunnen zien of de kinderen exploratief met elkaar praten, kun je tijdens de interactie de volgende dingen afvragen. Als meerdere van deze vragen met ja beantwoord kunnen worden, zijn de kinderen op een exploratieve manier met elkaar in gesprek.

1. Zijn de kinderen het wel eens oneens?
2. Stellen ze elkaar vragen?
3. Wisselen ze met elkaar kennis uit die relevant is voor de taak?
4. Begrijpen ze met elkaar wat de taak inhoudt?
5. Bevat de discussie 'grondregels' voor het redeneren en het oplossen van een probleem die belangrijk zijn voor het leren (Mercer, 1995)?

Een andere manier om te zien dat kinderen een exploratief gesprek voeren, is door te kijken naar *speech acts* (taalhandelingen), zoals bijvoorbeeld uitleggen, uitbreiden, argumenten geven, om verduidelijking vragen, uitdagen en redeneren en aan de hand van interactiepatronen zoals discussies over vragen, het delen van feiten en het samenvoegen van ideeën (Nijland, 2011).

2.4 (Samen) schrijven en leren

Schrijven om te leren komt van het Engels: *writing to learn*. Hierbij wordt schrijven ingezet als middel om leerstof te verwerken. Zo zijn kinderen actief bezig met de stof en kun je nalezen wat je geleerd hebt en er verder over nadenken. Ook leren kinderen wat ze nog moeilijk vinden, of wat ze juist al weten (Herder, 2005).

Een schrijver moet tijdens het schrijven verschillende schrijfprocessen organiseren. Hij moet nadenken over problemen en mogelijke oplossingen. Hij moet nadenken over ideeën, de opbouw van de tekst en de wijze van formuleren. Hij moet rekening houden met de opdracht en met het publiek en moet schrijfdoelen bepalen. Om die schrijfdoelen te bereiken moet hij plannen ontwikkelen. Dit maakt schrijven een complex proces (Bochardt, 1984). Dit complexe proces bestaat uit drie deelprocessen, namelijk: plannen, formuleren en reviseren. De schrijver doorloopt de verschillende cognitieve processen meerdere keren (Flower en Hayes, 1980).

Maar hoe leidt dit complexe proces van plannen, formuleren en reviseren nu tot leren? De kern zit hem erin dat de schrijver problemen op moet lossen tijdens het schrijven. Dit zijn inhoudelijke problemen (over het uitbreiden van informatie-eenheden in de tekst) en retorische problemen (over de vorm van de tekst). Als kinderen aan de slag gaan met deze problemen, leidt dit tot leren (Bereiter en Scardamalia, 1987).

Schrijven kan dus bijdragen aan het leerproces van kinderen. Je kunt schrijven ook inzetten als een vorm van taalgericht vakonderwijs, als instrument om leerinhouden te verwerken. Doordat leerlingen actief met het onderwerp bezig zijn, zullen zij nieuwe verbanden leggen en gaan zij dieper op de stof in. Leerlingen moeten hun gedachten verwoorden, nieuwe ideeën bedenken en

verbanden leggen tussen begrippen. De leerlingen kunnen ideeën al schrijvend verder ontwikkelen en reflecteren op de vakinhoud. Ze leren redeneren, argumenteren en evalueren.

Er zijn verschillende manieren om informatie in een tekst uit te breiden. Dit kan via *extension*, *elaboration* en *enhancement*. *Extension* is het uitbreiden van de betekenis door het toevoegen van iets nieuws. Dit kan een nieuw idee zijn, een alternatief of een vervanging. Bij *elaboration* voeg je zelf niets toe, maar breid je de betekenis uit door een verdere beschrijving, specificering, verduidelijking of herformulering. Bij *enhancement* breid je de betekenis niet uit, maar druk je de logische relatie uit door bijvoorbeeld tijd, plaats of wijze toe te voegen (Keys, 1999).

Door te schrijven leren leerlingen vakbegrippen en kunnen ze hun bestaande kennis uitbreiden en verdiepen. En dit zijn alleen nog maar de voordelen van schrijven als het gaat over de inhoud van de tekst. Wanneer kinderen samen schrijven, zullen die opbrengsten misschien nog groter zijn. Door actief bezig te gaan met de gelezen tekst en er samen over te praten, onthouden kinderen beter wat ze gelezen hebben. Doordat leerlingen samen praten, zullen ze hun voorkennis koppelen aan het onderwerp en komen ze in aanraking met nieuwe ideeën die soms anders zijn dan hun eigen ideeën. Ze moeten hun gedachten uitleggen en hun ideeën beargumenteren. Door kinderen samen te laten redeneren, stimuleer je de taal- en denkontwikkeling (Herder, 2005).

Daarnaast kan er ook interactie plaatsvinden over de vorm van de tekst. De leerlingen kunnen praten over de opbouw, de woordkeuze, de formulering, het doel en het publiek en elkaar daarbij ook op een hoger plan tillen. Ook kunnen kinderen elkaar helpen tijdens de fasen van het plannen, schrijven en reviseren en elkaar tips en tops geven.

Kortom, schrijven kun je gebruiken als middel om leerinhouden te verwerken. Samen schrijven zorgt voor een nog betere verwerking van die leerinhouden. Interactie wordt gezien als één van de belangrijkste basisvoorwaarden voor leren (Bereiter 2003), dus ook tijdens het schrijven. De leerlingen geven elkaar uitleg van wat er in de tekst staat en ze stellen vragen aan elkaar waardoor ze dieper over het onderwerp na moeten denken. Kinderen kunnen dan een steiger voor elkaar zijn: ze helpen elkaar net dat stapje verder in de zone van de naaste ontwikkeling (*scaffolding*). Ook lezen leerlingen de tekst voor die tot dan is ontstaan en ze checken met hun groepsgenoten of hun ideeën kloppen met de werkelijkheid. Als een leerling iets al weet, kan hij dat uitleggen aan een andere leerling, waardoor de leerling die het al wist, het zelf ook weer beter begrijpt.

Om te zorgen dat schrijfopdrachten ervoor zorgen dat kinderen leren is het belangrijk dat de opdrachten betekenisvol en echt zijn. Kinderen moeten met elkaar kunnen praten. Kinderen moeten strategisch leren denken en het moeten verschillende soorten schrijfopdrachten zijn (Elsäcker e.a.,

2006). Ook moet er variatie zijn in de werkwijze, de tekstsoort en de hoeveelheid hulp die de leerkracht biedt en actief een gesprek voeren leidt tot actief leren (Elsäcker e.a., 2011). Belangrijk is dat het taalgebruik van de leerkracht is afgestemd op het niveau van de leerlingen (Janson & Memelink, 2006).

3. Methode van onderzoek

Als interactie tussen leerlingen (*peer groups*) aan een aantal voorwaarden voldoet, kan interactie effectief en leerzaam zijn. Met name exploratieve gesprekken kunnen leiden tot kennisconstructie. Uit eerder onderzoek is gebleken dat schrijven om te leren bijdraagt aan het leerproces van kinderen. In dit onderzoek wil ik gaan onderzoeken wat de interactie rond een gezamenlijke schrijftaak kenmerkt en in hoeverre daarbij sprake is van gezamenlijke kennisconstructie. Waar hebben kinderen het over als ze samen schrijven? Is samen schrijven leerzamer dan alleen schrijven? En draagt de interactie bij aan de taalvaardigheidsontwikkeling van kinderen?

3.1 Onderzoeksvragen

De hoofdvraag van mijn onderzoek is:

***Wat kenmerkt de interactie rond een gezamenlijke schrijftaak en in hoeverre is daarbij sprake van gezamenlijke kennisconstructie? ***

Mijn deelvragen luiden als volgt:

1. *Wat kenmerkt de interactie van kinderen die samen aan een schrijftaak werken?*
2. *Wat is het onderwerp van de interactie?*
3. *Wat is de functie van voorlezen wat er opgeschreven is voor het schrijven?*
4. *Wat is de invloed van de leerkracht op de interactie?*
5. *Hoe wordt er geleerd tijdens het samen schrijven?*

In paragraaf 3.3 geef ik een toelichting op de manier waarop de deelvragen tot stand zijn gekomen.

3.2 Onderzoeksgroep en onderzoeksmateriaal

Het beeldmateriaal is verzameld op drie projectscholen van het *Lectoraat Taalgebruik & Leren* tijdens de uitvoering van een project in het kader van de Kinderboekenweek 2012. In zo'n project werken de kinderen in groepjes ondersteund door de leerkracht. Samen doen zij onderzoek. In een project werken de kinderen in fasen, hierbij beginnen ze met de oriëntatiefase. Deze fase is klassikaal en de groep wordt georiënteerd op het thema. Door bijvoorbeeld te praten in een

kringgesprek, samen een filmfragment te bekijken en een boek te lezen. Daarna komt de planningsfase, waarin kinderen in groepjes gaan bedenken wat ze willen weten. In de uitvoeringsfase geven ze antwoord op de vragen die ze bedacht hebben in de planningsfase. In de presentatiefase presenteren ze hun onderzoek. Als laatste wordt er in de evaluatiefase gereflecteerd op het proces.

Het beeldmateriaal dat ik heb geanalyseerd zijn filmbeelden van kinderen die gezamenlijk aan een schrijfo opdracht werken, in verschillende fasen van het project. Voor mijn onderzoek heb ik 3 fragmenten van verschillende scholen geanalyseerd.

Hieronder geef ik een korte beschrijving van de scholen. In de rest van het verslag zal ik verwijzen naar 'school 1', 'school 2' en 'school 3'.

School 1

School 1 is een dorpsschool in Friesland. In het fragment schrijven 4 leerlingen uit groep 5/6 samen aan een schrijfo opdracht. De opdracht is om een brief te schrijven aan een andere school, waarbij ze hulp moeten vragen voor hun project over 'Friesland vroeger & nu'. Je ziet 2 jongens en 2 meisjes, ze hebben een opdracht en hulpkaarten gekregen van de leerkracht en schrijven met pen en papier. Ze bevinden zich in de planningsfase van het project en bepalen wat ze willen weten en welke vragen ze kunnen stellen aan de leerlingen van de andere school.

School 2

School 2 is een kleine school in Friesland, waarbij groep 5, 6, 7 en 8 bij elkaar in de klas zitten. In dit fragment schrijven 2 leerlingen uit groep 8 samen aan een verslag. Ze maken een tekst over bromhout, als groter onderdeel van een verslag over Australië. Ze gebruiken internet als bron en schrijven op de computer. Ze bevinden zich in de uitvoeringsfase van het project en zijn bezig antwoord te geven op de vragen die ze opgesteld hebben.

School 3

School 3 is een grote, multiculturele school uit een stad in Friesland. In het fragment schrijven 3 leerlingen uit groep 3/ 4 samen aan een brief voor (de fictieve figuren) Marco en Lena. De opdracht is om uit te leggen hoe je een piraat wordt, waarbij ze gebruik kunnen maken van een woordweb op het bord. In het groepje werken 2 meisjes en 1 jongen samen.

Ze schrijven met pen en papier. Ze hebben net een klassikale oriëntatie gehad en werken nu een opdracht uit die daarop aansluit.

Ik heb gekozen voor deze scholen, aangezien het alle drie fragmenten zijn waarbij de leerlingen gezamenlijk aan een schrijftaak werken. Er zijn echter ook verschillen. De leeftijden van de leerlingen zijn verspreid over de midden- en bovenbouw. Er is één fragment waarbij de leerlingen op de computer werken en 2 fragmenten waarbij de leerlingen met pen en papier schrijven.

3.3 Onderzoeks- en analyseprocedure

Als start voor mijn onderzoek ben ik allereerst nagegaan welk onderzoek er is gedaan naar interactie en taalgebruik, leerzame interactie en (samen) schrijven om te leren. Na deze theoretische verkenning, heb ik de hoofdvraag voor mijn onderzoek opgesteld. Ik wilde de kenmerken van interactie rond een gezamenlijke schrijftaak onderzoeken en kijken in hoeverre daarbij sprake is van gezamenlijke kennisconstructie.

Aan de hand van deze centrale onderzoeksvraag heb ik data geselecteerd en bekeken van kinderen die samen aan een schrijftaak werken op drie verschillende scholen (zie § 3.2). Dit was de fase van de 'vrije observatie' waarin ik noteerde wat er allemaal gebeurde tijdens de gesprekken rondom de schrijftaak. Naar aanleiding van deze vrije observatie heb ik categorieën ontwikkeld om de interactie in kaart te brengen. Deze categorieën maakten het mogelijk om een beschrijving te geven van de interactie tijdens een gezamenlijke schrijftaak én gaven handvatten om nader te gaan kijken en definitieve deelvragen te formuleren voor mijn onderzoek.

Ik constateerde aan de hand van de vrije observatie dat het in elk geval interessant is om te kijken naar het onderwerp van de interactie: praten de kinderen over de inhoud van de tekst of juist over vormkwesties zoals de formulering van zinnen? Iets anders dat me opviel, was dat kinderen regelmatig even voorlezen wat ze tot dan toe geschreven hebben. Mogelijk speelt dat een rol in de kennisconstructie rond schrijven. Het leek me daarom goed om nader te onderzoeken welke functie dat voorlezen heeft: in hoeverre speelt het voorlezen een rol in de interactie over de inhoud en/ of vorm van de tekst? Tot slot viel me op dat de leerkracht van invloed is op de interactie. Een laatste deelvraag heeft betrekking op kennisconstructie tijdens gezamenlijke schrijftaken: in hoeverre is er inderdaad sprake van leren?

Na de vrije observatie ben ik in gaan zoomen op de inhoud van de interactie. Dit heb ik gedaan door per 10 seconden uit te schrijven waar de interactie over gaat. Daarbij heb ik onderscheid gemaakt tussen inhoud, vorm en overig. Door deze gegevens in cirkeldiagrammen te plaatsen, heb ik inzichtelijk gemaakt waar de leerlingen zich op richten in de interactie. Vervolgens heb ik hetzelfde gedaan voor de interactie met de leerkracht, zodat ik ook daar iets over kon zeggen. Het viel me verder dus op dat alle leerlingen voorlezen wat ze hebben opgeschreven en ik vroeg mij af wat de functie daarvan is, dus ook deze fragmenten heb ik eruit gefilterd. Per moment heb ik bekeken wat de leerlingen direct ná het voorlezen deden, waardoor ik een patroon ontdekte.

Om zeker te zijn dat er sprake is van een patroon, heb ik twee nieuwe fragmenten van andere scholen gebruikt om mijn bevindingen te toetsen: controleschool 1 en controleschool 2.

Controleschool 1

Controleschool 1 is een dorpsschool in Friesland. In het fragment schrijven 4 leerlingen uit groep 5/6 samen aan een schrijfo opdracht. Ze bevinden zich in de planningsfase van het project.

Controleschool 2

Controleschool 2 is een dorpsschool in Friesland. In het fragment schrijven 4 leerlingen uit groep 5/6 samen aan een schrijfo opdracht. Ze bevinden zich in de planningsfase van het project.

Door deze controle zag ik het patroon bevestigd en kon ik bovendien mijn resultaten nader specificeren.

Ten slotte heb ik mij gericht op de gezamenlijke kennisconstructie door de fragmenten waarin de leerlingen zich richten op vorm en inhoud (effectieve leertijd) te bestuderen en in kaart te brengen wat er op die momenten wordt geleerd en welke kansen voor kennisconstructie wellicht gemist zijn.

4. Resultaten

Nadat ik in het vorige hoofdstuk mijn onderzoeksvragen heb geformuleerd, mijn onderzoeksmateriaal en analyseprocedure heb uitgewerkt, beschrijf ik in dit hoofdstuk de resultaten. In paragraaf 4.1 beschrijf ik de kenmerken van interactie, in paragraaf 4.2 beschrijf ik het onderwerp van de interactie, in paragraaf 4.3 beschrijf ik de invloed van de leerkracht, in paragraaf 4.4 beschrijf ik de functie van het voorlezen en in paragraaf 4.5 zal ik tenslotte de leereffecten van samen schrijven beschrijven.

4.1 Kenmerken van interactie

Mijn eerste deelvraag was: *Wat kenmerkt de interactie bij een gezamenlijke schrijftaak?* Om deze deelvraag te beantwoorden, heb ik eerst per school een vrije observatie gedaan. Naar aanleiding van deze vrije observaties, heb ik vastgesteld welke categorieën interessant zijn om te bekijken in situaties waarin kinderen samen aan een schrijftaak werken. Ik heb daarop de volgende categorieën onderscheiden:

- *Onderwerp (waarover praten de leerlingen tijdens de interactie)
- *Actie (wat doen de leerlingen, bijvoorbeeld schrijven of praten)
- *Interactie/Taalhandelingen (welke taalhandelingen doen leerlingen, bijvoorbeeld argumenten geven)
- *Beurtwissel (hoe verloopt het wisselen van de beurt)
- *Taakverdeling/Rol van de leider (wie doet wat en welke rol speelt de leider hierin)
- *Interactie met (met wie hebben de leerlingen interactie)
- *Rol van de leerkracht (wat doet de leerkracht als hij onderdeel wordt van de interactie)
- *Als er niet over de taak gepraat wordt (wat doen leerlingen als ze niet met de taak bezig zijn).

Waar de leerlingen over praten, heb ik nader gespecificeerd in:

- De organisatie
- De inhoud
- De vorm
- De opdracht
- De lay-out- Een onderwerp buiten de opdracht bijvoorbeeld hobby's.

Nadat ik deze categorieën heb vastgesteld, heb ik een analyse uitgevoerd met deze categorieën. De uitkomsten daarvan zijn te zien in bijlage 1. Ik heb per school op een rijtje gezet over welke onderwerpen er interactie plaatsvindt. Daarna heb ik gekeken wat de overeenkomsten en wat de verschillen zijn in deze interactie. Aan de hand van deze analyse kan ik nu beschrijven wat de interactie kenmerkt bij een gezamenlijke schrijftaak.

Overeenkomsten

Als je kijkt naar de interactie van kinderen die samen schrijven, dan vallen een aantal dingen op in de interactie, die bij alle fragmenten te zien zijn. Kinderen die samen schrijven overleggen eerst over de taakverdeling en de aanpak. Ook formuleren ze de opdracht en herformuleren deze als die niet helder is. Als er al eerder is gewerkt aan de opdracht, wordt er eerst teruggeblikt. In alle gevallen vindt er interactie plaats over de vorm en over de inhoud. De leerlingen verbeteren elkaars spelling en interpunctie, wat te zien is in transcript 1.

School 1	
(4 leerlingen, groep 5/6, brief)	
1. J	kunnen jullie drie dingen opnoemen
2.	(6)
3. C	kunnen is toch met twee n's toch
4. J	wat
5. C	kunnen is met twee n's toch
6. J	kunnen?
7. D	nee met één n
8. J	nee met twee
9. A	twee
10. D	twee dat wist ik al
11. C	kun-nen (0.8) kunnen
12. J	met drie n'en (0.5) in het woord maar
13. C	hoe schrijf je jullie ook alweer is dat
14. J	jullie j-u-l-l-i-e
15.	(4.5)
16. C	julie? [jul (1,5) ie
17. J	[je staat voor de camera he
18.	(0,5)

19. C	Ik heb nou jul- li (.) en dan
20. J	en dan de e

Transcript 1 – voorbeeld interactie over vorm (spelling)

In dit fragment is duidelijk te zien dat er wordt geleerd op het gebied van spelling, wat met vorm te maken heeft. Carmen weet niet of kunnen met één of twee n'en geschreven moet worden en heeft de mogelijkheid dit te vragen aan haar klasgenoten. Daarna weet ze niet hoe je jullie schrijft. Ze spreekt dit ook uit als 'juulie'. Dylan maakt een grapje dat het met één l moet, hiermee geeft hij aan dat hij het al weet en het een te makkelijke vraag vindt. Hij heeft deze kennis al en is niet bereid dit te delen. Julian zegt dat het met twee l'en is en ook Amy verbetert Dylan. Dan geeft ook Dylan toe dat hij het al wist. Julian spelt het woord en Carmen worstelt ermee; 'Juul- ie?' uiteindelijk verandert ze haar uitspraak in 'jul-lie'. Julian voegt er nog een e aan toe.

In transcript 2 zie je dat de leerlingen elkaar ook helpen op het gebied van schrijfconventies. Julian weet hoe het hoort en hij wil dit overbrengen op de andere leerlingen.

School 1

(4 leerlingen, groep 5/6, brief)

1. J	weet je wat
2.	(2)
3. J	ik ben alweer te laat zou eens niet zo zijn weet je hoe altijd een brief moet schrijven
4.	ik denk dat jullie dat alle drie nog niet weten maar je moet altijd met de oudste
5.	beginnen
6.	(0.5)
7. C	ja!
8. D	en ik ben de oudste want ik ben negen
9. J	en daarna ben ik [niet de oudste ik ben jonger dan jullie twee
10. C	[o shit nou en! haha ik ben
11.	negen (1.5)
12. A	[ik ben acht
13. D	[ik ook
14. J	[ik ben negen jij ook
15. C	[hallo wij zijn Dylan Julian en
16. J	eigenlijk zou het Dylan Carmen ik en Amy zijn (.) ik ben o als mijn ouders

17.	een brief gaan schrijven ben ik ook altijd de laatste die komt
18. C	haha hallo wij zijn Dylan Julian en Carmen van Obs de Pipegaal
19. D	[Obs de Pipegaal
20. C	[o-b-s
21. J	openbare buiten
22. C	wij zijn van (.) hallo wij zijn Dylan Julian Carmen en Amy en Carmen van Obs
23.	de Pipegaal

Transcript 2– voorbeeld interactie over vorm (schrijfconventies)

Hier leert Julian aan zijn klasgenoten dat je samen als je een brief schrijft, je altijd met de oudste moet beginnen wanneer je de namen noemt. Hij heeft dat zelf geleerd van zijn ouders en suggereert dat ze dat nu ook zouden moeten doen bij deze brief. Hij geeft echter ook aan dat hij 'waarschijnlijk alweer te laat is'. Vervolgens gaan de kinderen kijken wie er het oudste is en hoe het dus zou moeten zijn. Amy en Dylan gaan hier in mee, maar Carmen die schrijft, is erg bezig met de formulering en minder met wat Julian zegt, ze reageert ook een beetje kribbig op de 'afleiding'. Uiteindelijk wordt dit idee over briefetiquette dus ook niet uitgevoerd.

Op alle drie de scholen bespreken de leerlingen de opbouw en discussiëren ze over de formulering. De kinderen genereren samen ideeën en brengen elkaar zo ook op ideeën. Ze vullen elkaar aan en discussiëren over wat er in de tekst moet komen en hoe dat het beste kan worden opgeschreven.

Opvallend is ook dat de kinderen regelmatig voorlezen wat al is opgeschreven tot dan toe. De kinderen geven suggesties en nieuwe input. De leerlingen vragen elkaar ook om nieuwe input en betrekken elkaar bij de taak. Te zien is dat in alle fragmenten meningen worden beargumenteerd. In alle gevallen is er interactie tussen groepsgenoten onderling, met leerlingen buiten de eigen groep en met de leerkracht.

Verschillen

Er is ook een aantal verschillen waar te nemen in de interactie van kinderen zie samen schrijven. Zo is in sommige groepjes de tijdsplanning erg belangrijk, terwijl dit in andere groepjes niet ter sprake komt. Afhankelijk van de opdracht lezen de kinderen ook tijdens het samen schrijven. Als de opdracht vraagt om informatie, lezen de kinderen dit om toe te kunnen voegen aan de inhoud. Bij school 2 werken de kinderen samen op de computer, bij school 1 en 3 wordt er met de hand geschreven. In de derde kolom is te zien wat de jongens op de computer schrijven.

School 2 (2 leerlingen, groep 7/8, verslag)		
1. K	(25)	((typt)) en daar mee hou je de biet
2. K	ja maar die gele	
3. K	(41)	((typt)) mee aan en dan kun je een leuke bent mee maken en
4. K	ehm wat nog meer	
5. A	(11)	((vervangt bent door band en biet door beet beed beet en Maat-Stokjes door Maatstokjes en Maat - stokjes))
6. K	nu mag er eigenlijk wel even een plaatje bij	
7. A	Ja?	
8. K	ja.	

Transcript 3 – voorbeeld beurtwisseling tijdens interactie

In dit transcript zie je dat Kevin zijn ideeën opschrijft. Daarna heeft hij geen ideeën meer 'ehm wat nog meer' en wisselen de jongens van beurt. Alpin gaat achter de computer zitten. Hij past de tekst aan, hier wordt niet over gepraat. Daarna gaat hij de tekst aanvullen. Kevin oppert dat er nu wel even een plaatje bij mag. De ander stelt dit ter discussie. En vervolgens wordt de discussie beëindigd door een kort ja. Hier ligt een kans om argumenten te geven, maar deze wordt niet benut. De manier van formuleren is duidelijk anders dan bij de andere fragmenten waar samen wordt hergeformuleerd, waar de kinderen elkaars zinnen aanvullen en waar discussie is over de formulering. In transcript 7 en transcript 10 is te zien hoe school 1 en school 3 samen formuleren.

*Onderwerp

Bij school 2 wordt teruggeblikt op wat al eerder is gedaan, bij school 1 en school 3 is er nog niet eerder aan de opdracht gewerkt. Bij school 2 wordt niet over de vorm gepraat. Na de beurtwisseling past de ene leerling de tekst van de ander aan, zonder overleg. Bij school 1 is de tijdsplanning erg belangrijk, terwijl dit bij school 2 en school 3 nauwelijks ter sprake komt. School 2 en school 3 praten over de lay-out, school 1 niet. Bij school 2 en 3 wordt er over de woordbetekenis onderhandeld, bij school 1 niet.

**Actie*

Bij school 2 wordt er gelezen voor meer informatie. Bij school 1 en 3 komt de informatie uit de kinderen zelf, dit heeft ook met het soort opdracht te maken. Op school 2 schrijven de jongens op de computer, waardoor zaken als lettertype, plaatjes en kleur aan de orde komen. Op beide andere scholen wordt er met de hand geschreven en komt dit dus niet aan de orde.

**Interactie/Taalhandelingen*

Op school 2 wordt er kritiek gegeven op elkaar, op school 1 en school 3 niet. Op school 1 en 3 is er een twistgesprek, op school 2 niet. Op school 2 vragen de leerlingen elkaar om bevestiging, dit gebeurt op de beide andere scholen niet. Op school 3 geven de leerlingen elkaar complimenten, op de beide andere scholen niet. Op school 1 worden als enige keuzes voorgelegd.

**Beurtwissel*

De beurtwisseling verloopt op alle 3 de scholen verschillend. Soms gebeurt dit als de ideeën op zijn, soms omdat iemand de beurt overneemt en soms wordt er niet gewisseld.

**Taakverdeling/Rol van de leider*

De taakverdeling is erg verschillend. Niet alle leerlingen hebben evenveel inbreng. Er is niet in alle gevallen een duidelijke leider aanwezig en als er een leider aanwezig is, zijn de taken die de leider op zich neemt verschillend.

**Interactie met*

Op school 2 en school 3 is er interactie met kinderen buiten de groep, op school 1 niet. Op school 1 is er interactie met de cameravrouw, deze is niet aanwezig op school 2 en school 3.

**Rol van de leerkracht*

De rol van de leerkracht is bij alle 3 de scholen verschillend. Bij school 1 en school 3 controleert de leerkracht de leerlingen, bij school 2 niet. Bij school 1 biedt de leerkracht hulp bij het begrijpen van de opdracht, op de 2 andere scholen doen de leerlingen dit zelfstandig. Op school 1 en 3 geeft de leerkracht nieuwe inbreng, op school 2 niet. Op school 2 laat de leerkracht de leerling uitleg geven, dit gebeurt op de twee andere scholen niet. Op school 3 heeft de leerkracht de rol van motivator: deze geeft complimenten, moedigt aan, betreft leerlingen bij de taak. Daarnaast speelt de leerkracht een belangrijke rol in de discussie: deze verwerpt commentaar, geeft uitsluitsel en evalueert. Op de twee andere scholen doet de leerkracht dit niet.

*Als er niet over de taak gepraat wordt

Op school 2 wordt er weinig buiten de taak om gedaan, behalve plaatjes zoeken en naar de printer lopen. Op school 1 en 3 wordt er wel over andere dingen gepraat. Op school 3 heeft dit zijdelings met de taak te maken, op school 3 gaat de interactie over onderwerpen die niets met de taak te maken hebben. Op school 3 wordt de leerkracht erg nauwlettend in de gaten gehouden, corrigeren de leerlingen elkaar, vindt er interactie plaats met de cameravrouw en zijn de leerlingen zich erg bewust van de camera. In fragment 2 en 3 wordt het merendeel van de tijd aan de taak besteedt en zijn de leerlingen zich minder bewust van de camera.

4.2 Onderwerp van interactie

De tweede deelvraag luidt: wat is de inhoud van de interactie? Nadat ik een analyse heb gemaakt met de bijbehorende kenmerken, zoom ik in op het onderwerp van de interactie, waarbij ik onderscheid maak tussen vorm en inhoud. Onder inhoud versta ik interactie die gaat over de inhoud van de opdracht, zoals wat er in de brief komt te staan en de informatie uit het verslag. Als ik het over vorm heb, dan heb ik het over hoe de tekst geschreven wordt, hieronder vallen bijvoorbeeld formulering, spelling en interpunctie. Ik maak dit onderscheid omdat ik wil weten of de kinderen door middel van interactie leren over de vorm van een brief, en/ of dat de interactie invloed heeft op de kennisconstructie, waarmee het idee van schrijven om te leren verder wordt uitgewerkt.

In transcript 4 is dit te zien.

1.	A:	piratenschip
2.	E:	piratenschip je hebt: Jay:: je zei eerst een ooglop
3.		'je hebt ook een" ((schrijft))
4.	E:	je hebt ook een
5.	A:	piratenschip
6.	C:	((kijkt naar J)) een ooglap ((schrijft))
7.	A:	ja. Ooglap
8.	(1.0)	
9.	E:	ooglap
10.	J:	doe maar lap
11.	LK:	haha goedzo meedenken vind ik ook. heel goed
12.	E:	dat doe ik hier op, want anders is het zo heel
13.	Klein	
14.	LK:	oke heel goed (.)hoe wordt je een echte piraat
15.	A:	uh:: Dolk!
16.	E:	je hebt een dolk nodig!
17.	LK:	hmmm
18.	E:	nee, niet een dolk want straks kan je niet prikken
19.		dus misschien een zwaard
20.	A:	ja
21.	E:	want dan kun je wel prikken

Transcript 4- voorbeeld interactie over inhoud

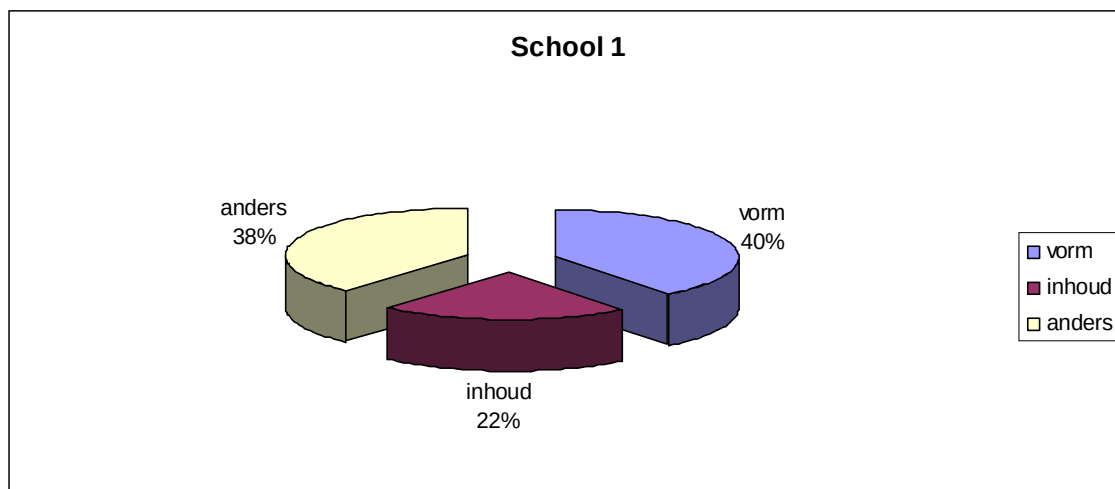
In dit transcript zie je hoe kinderen brainstormen over wat er nog meer in de brief moet komen. Daarnaast geven ze een argument waarom het een zwaard moet zijn en geen dolk. Samen komen ze tot meer ideeën en ze leren ook argumenteren.

Daarnaast heb ik nog gekeken in hoeverre de interactie over andere dingen gaat. In dat geval gaat het niet over inhoud of vorm en gaat de interactie over dingen die niet rechtstreeks met de opdracht te maken hebben. In bijlage 2 heb ik dit op een rijtje gezet. Per fragment staat in welke tijdsspanne de leerlingen over deze onderwerpen praten. Als de leerkracht zich in het gesprek mengde staat dit aangegeven als (Ik).

Voor elke school heb ik geanalyseerd hoeveel tijd de leerlingen in hun interactie besteden aan inhoud, vorm of overige zaken en hoe deze tijdsbesteding zich tot elkaar verhoudt. De resultaten van mijn analyses staan weergegeven in onderstaande tabellen. In figuur 1, 2 en 3 is per school te zien hoe de verhouding procentueel is.

School 1

(4 leerlingen, groep 5/6, brief)

Figuur 1

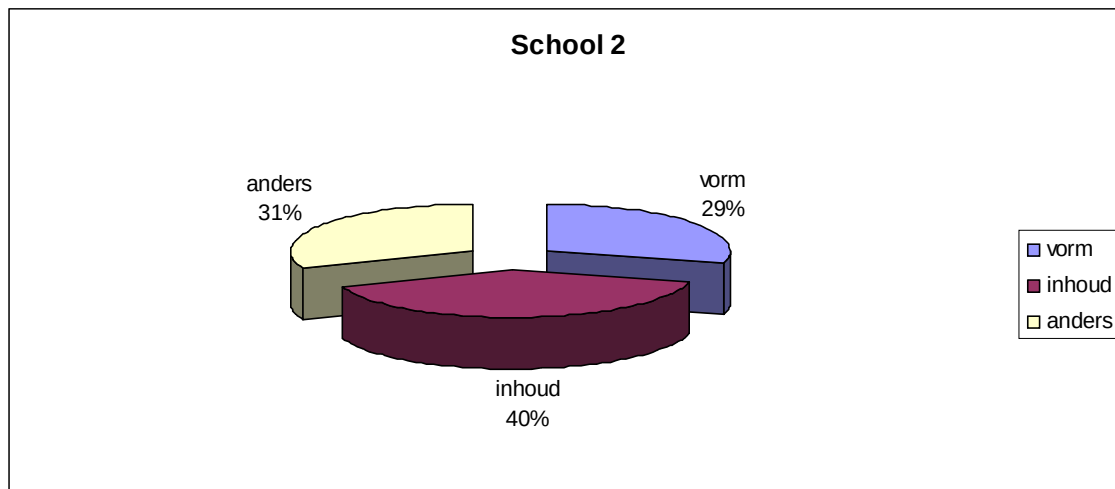
Bij school 1 richten de leerlingen zich in de interactie 40% op de vorm, 38% op andere dingen en 22% op de inhoud. Opvallend is dat de leerlingen veel met andere dingen bezig zijn. Waar bij de andere fragmenten de leerlingen, als ze over andere dingen praten, vaak wel nog zijdelings met het onderwerp van de opdracht verbonden blijven, is dat in dit fragment niet het geval. Ze zijn zich ook erg bewust van de camera en van de leerkracht. Regelmatig wijzen ze elkaar erop dat ze 'op de

camera komen'. Ze kijken of de camera aan staat en of ze er allemaal op komen. Ze maken opmerkingen zoals 'meester kijkt hoor!' en 'ik ga het tegen meester zeggen'.

Als de leerlingen over andere dingen praten, zijn dit dingen die niet gerelateerd zijn aan de opdracht. Deze 38% van de tijd kan dus beschouwd worden als verloren tijd. De effectieve leertijd van deze leerlingen is 62%, wat meer is dan de helft, maar 21% minder dan de andere 2 scholen.

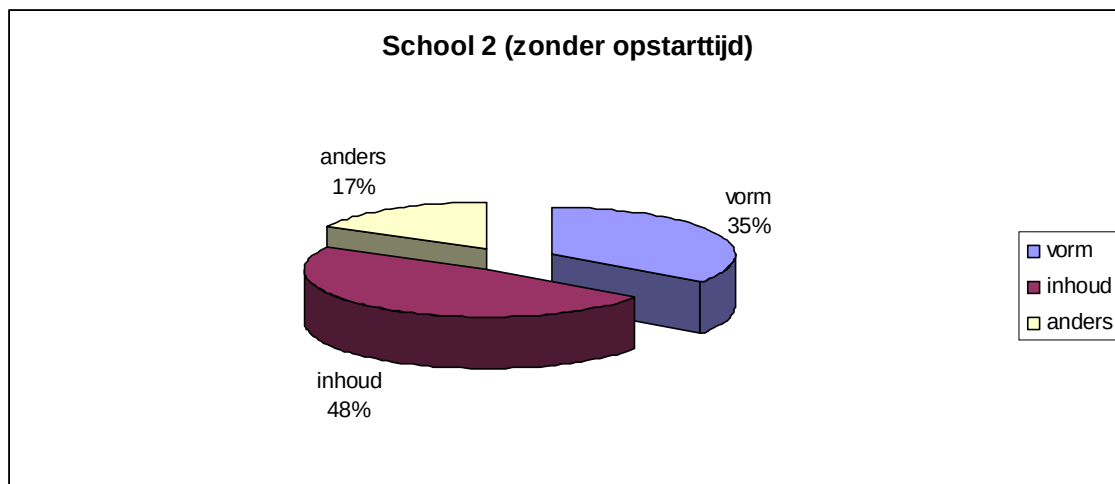
School 2

(2 leerlingen, groep 7/8, verslag)

Figuur 2

Bij school 2 zijn de verhoudingen tussen inhoud, vorm en 'anders' respectievelijk 40%, 29% en 31%. Deze leerlingen hebben echter een relatief lange opstarttijd van 5 minuten. Omdat dit de verhoudingen beïnvloedt, heb ik hieronder een figuur gemaakt met de verhoudingen zonder deze opstarttijd.

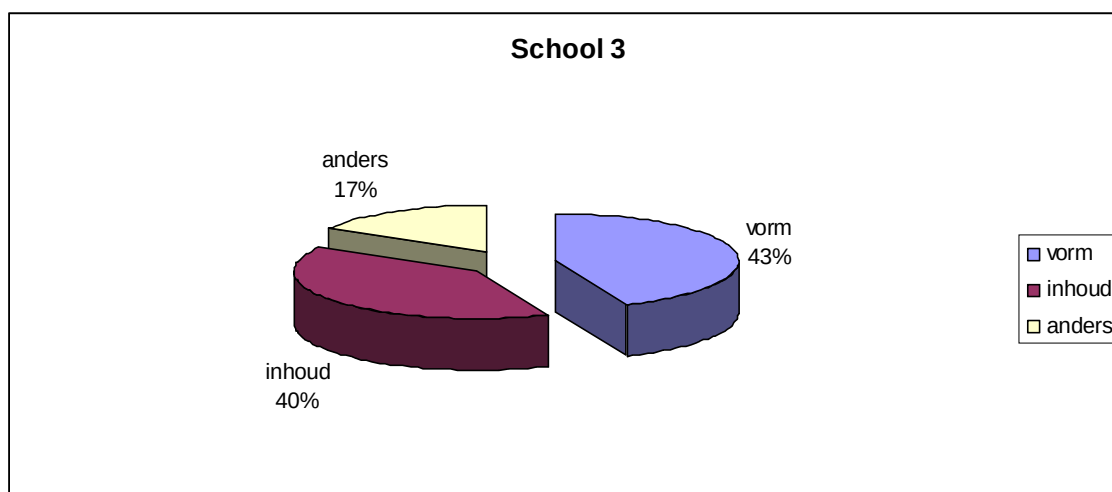
Figuur 3

Als ik kijk naar deze figuur zie ik dat de leerlingen het grootste gedeelte van de tijd, namelijk 48% van de tijd met de inhoud bezig zijn; dit is bijna de helft. De andere helft van de tijd besteden ze aan vorm 35% en andere dingen 17%, waarbij wel opgemerkt moet worden dat in de tijd die deze leerlingen aan andere dingen besteden, zij wel zijdelings bij het onderwerp betrokken blijven. Zo praten de jongens op school 2 bijvoorbeeld over Aboriginals. Dit heeft niet rechtstreeks betrekking op het onderwerp bromhout, maar wel op het project over Australië waar bromhout een onderdeel van is.

Opvallend in dit fragment is dat er hele gedeeltes zijn waarin de leerlingen niet met elkaar praten. Na een beurtwisseling controleert de een het werk van de ander en past dit aan, zonder dat hierover gepraat wordt. Deze leerlingen zijn relatief weinig met andere dingen bezig, 83% van de tijd richten zij zich dan wel op inhoud, dan wel op vorm. Je zou dus kunnen zeggen dat 83% van de leertijd effectief is.

School 3

(3 leerlingen, groep 3/4, brief)

Figuur 4

Bij de leerlingen van school 3 is het opvallend dat zij ongeveer evenveel met de inhoud (40%) als met de vorm (43%) bezig zijn en relatief weinig met andere dingen (17% van de tijd). In de tijd dat zij met andere dingen bezig zijn, zijn zij wel zijdelings bij het onderwerp betrokken. De leerlingen hebben het steeds kort over de inhoud. Daarna gaat er relatief veel tijd naar het opschrijven van wat ze bedacht

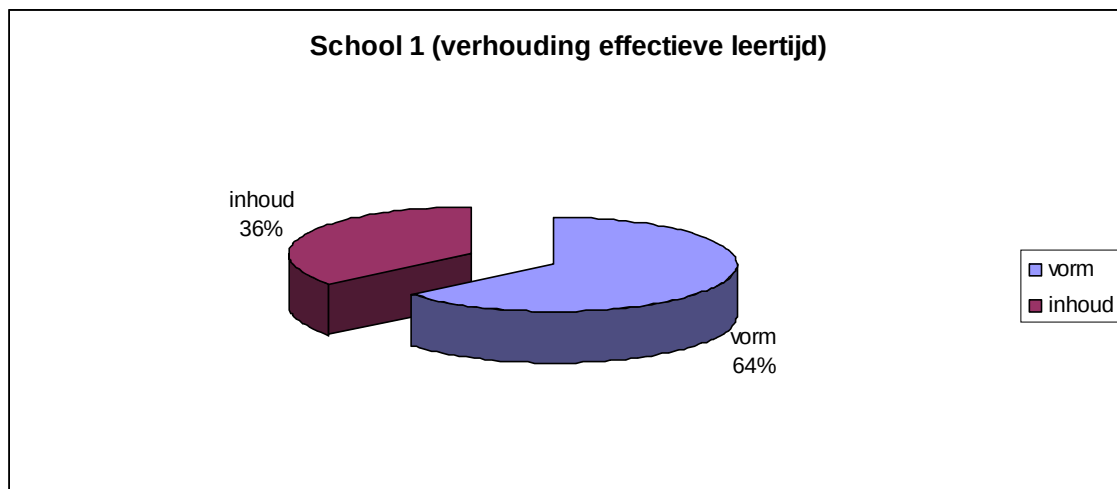
hebben, wat met vorm te maken heeft. De effectieve leertijd van deze leerlingen is 83%, dit is evenveel als bij school 2.

Als je de scholen onderling met elkaar vergelijkt, zie je dat de leerlingen van school 1 en 2 relatief veel tijd met andere dingen bezig zijn, waar dat bij school 3 veel minder is. School 1 en 3 richten zich ongeveer 40% van de tijd op vorm. School 2 en 3 richten zich 40% van de tijd op inhoud. De tijd die leerlingen aan andere dingen besteden verschilt van ongeveer op school 1 40% tot ongeveer 30% op school 3 en ongeveer 20% op school 1. School 1 is de enige school waar inhoud niet het grootste aandeel heeft, bij de andere twee scholen is dit wel het geval. De leerlingen van school 1 houden zich in vergelijking tot andere scholen dubbel zo lang bezig met andere dingen: 38% versus 17% voor beide andere scholen. School 3 is de enige school met 1/3 begeleiding, de andere scholen hebben 1/20 en 1/10 van de tijd begeleiding.

School 1 heeft dus 62% effectieve leertijd en school 2 en 3 hebben allebei 83% effectieve leertijd. In tabel 5,6 en 7 heb ik weergegeven hoe de verhouding binnen deze effectieve leertijd is verdeeld.

School 1

(4 leerlingen, groep 5/6, brief)

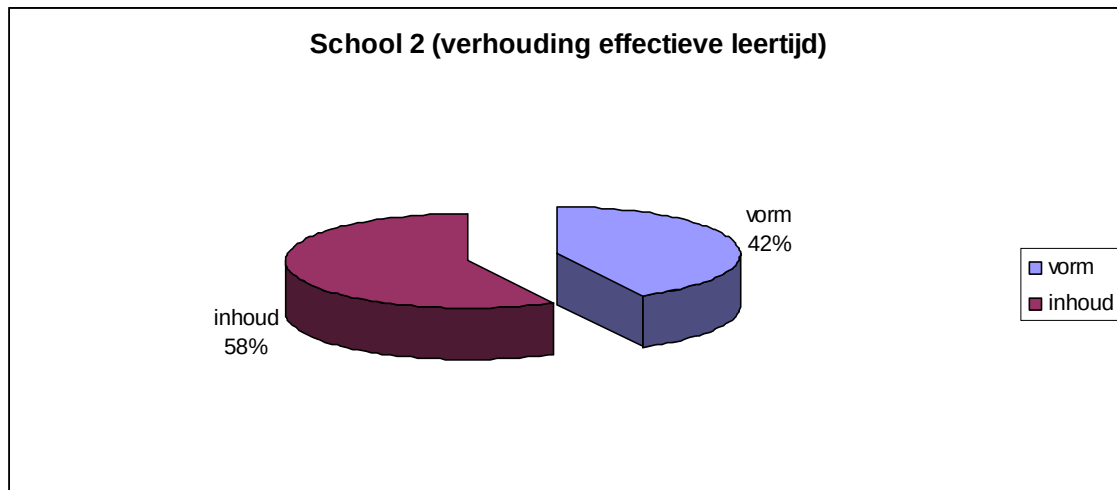

Figuur 5

Bij school 1 richten de leerlingen zich meer op de vorm, dan op de inhoud. Bijna 2/3 van de effectieve leertijd wordt besteed aan vorm.

School 2

(2 leerlingen, groep 7/8, verslag)

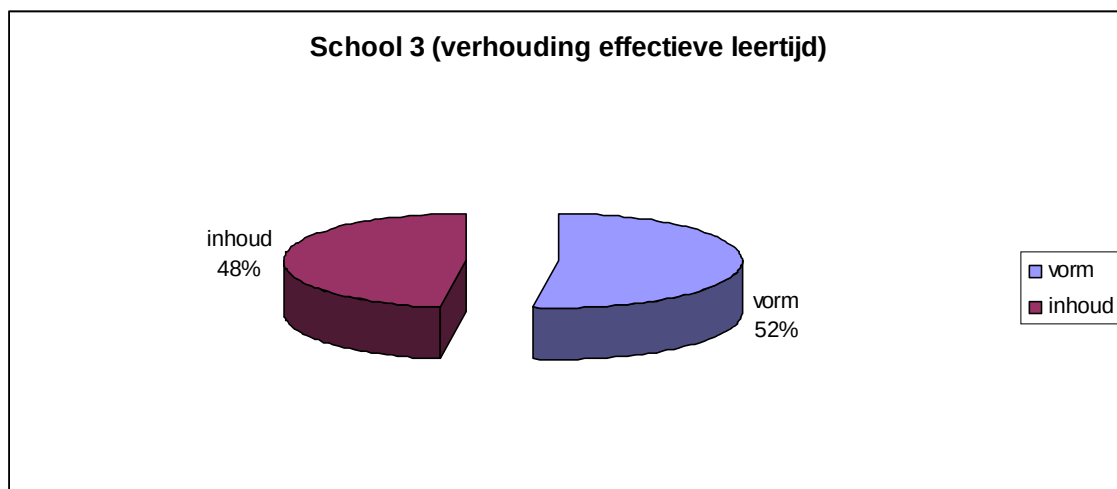

Figuur 6

Bij school 2 is deze verhouding precies andersom, hier ligt de nadruk meer op de inhoud dan op de vorm.

School 3

(3 leerlingen, groep 3/4, brief)

Figuur 7

Bij school 3 is de verhouding tussen inhoud en vorm vrijwel gelijk.

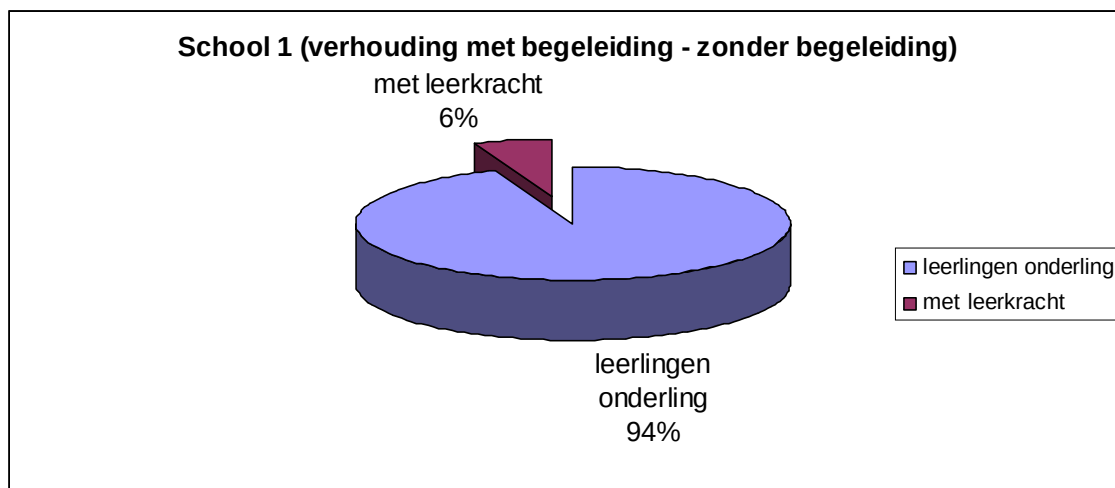
Als je de scholen onderling vergelijkt, dan zie je dat school 1 zich vooral richt op de vorm, school 2 vooral op de inhoud en dat de verdeling bij school 3 gelijk is. School 2 is de enige school die zich tijdens de effectieve leertijd meer op de inhoud richt, $\frac{2}{3}$ versus $\frac{1}{3}$. School 2 doet dit precies andersom: de leerlingen besteden $\frac{2}{3}$ van de effectieve leertijd aan vorm en $\frac{1}{3}$ aan inhoud. Bij school 3 is de verhouding 50/50.

4.3 Invloed van de leerkracht

Bij alle beeldfragmenten was er tijdens het werken aan de opdracht gedurende enige tijd begeleiding van de leerkracht. Ik vroeg mij af hoeveel procent van de tijd kinderen zelfstandig werken en hoeveel procent van de tijd er een leerkracht betrokken is bij de interactie. Daarnaast vraag ik mij af de leerkracht invloed heeft op de interactie van de kinderen. Niet alleen tijdens zijn aanwezigheid, maar ook als de kinderen onderling interactie hebben. Ik vraag me af of waar de leerkracht zich op richt in de interactie bepalend is voor waar de kinderen zich op richten in de interactie. In tabel 8,9 en 10 heb ik weergegeven welk percentage van de tijd de kinderen zelfstandig werken en hoeveel % er een leerkracht betrokken is bij de interactie.

School 1

(4 leerlingen, groep 5/6, brief)

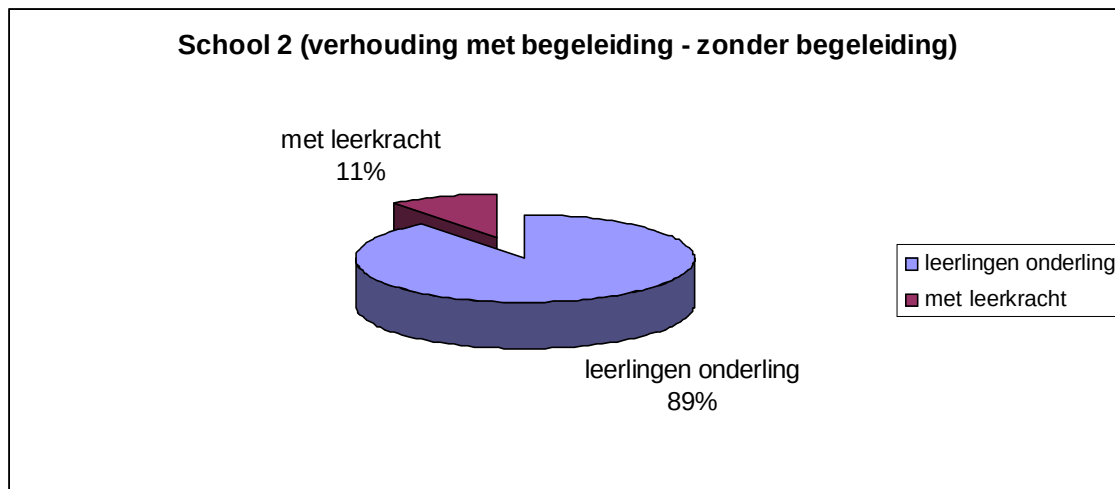
Figuur 8

Bij school 1 is de leerkracht 6 % van de tijd aanwezig, het grootste gedeelte namelijk 94% werken de leerlingen zelfstandig aan de opdracht. De leerkracht komt bij het groepje langs om te controleren of zij aan het werk zijn en of ze verder kunnen met de opdracht.

School 2

(2 leerlingen, groep 7/8,

verslag)

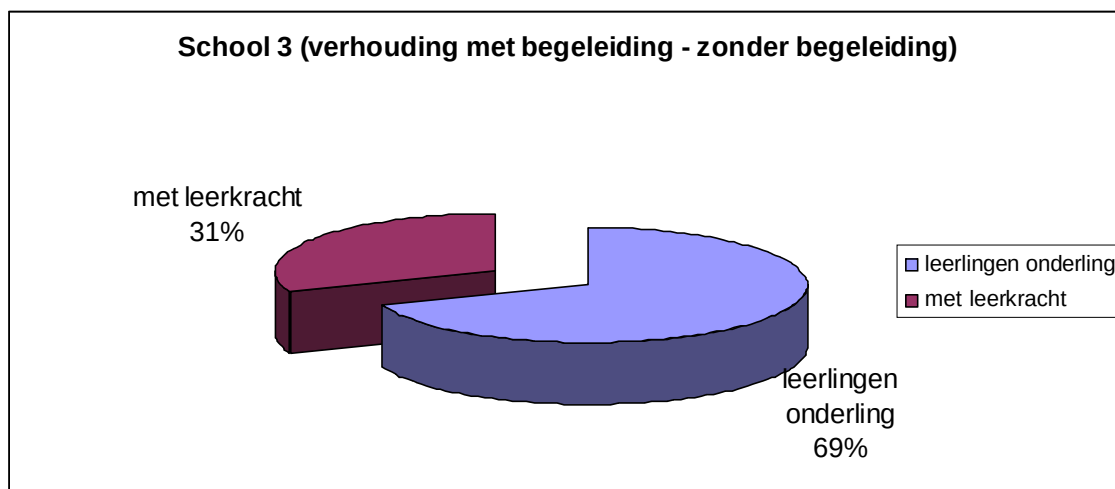

Figuur 9

Bij school 2 is de leerkracht iets meer aanwezig, namelijk 11 %, maar de leerlingen werken ook hier het grootste gedeelte 89% zelfstandig aan de opdracht. De leerkracht komt één keer uit zichzelf kijken bij het groepje en wordt er één keer bijgehaald.

School 3

(3 leerlingen, groep 3/4, brief)

Figuur 10

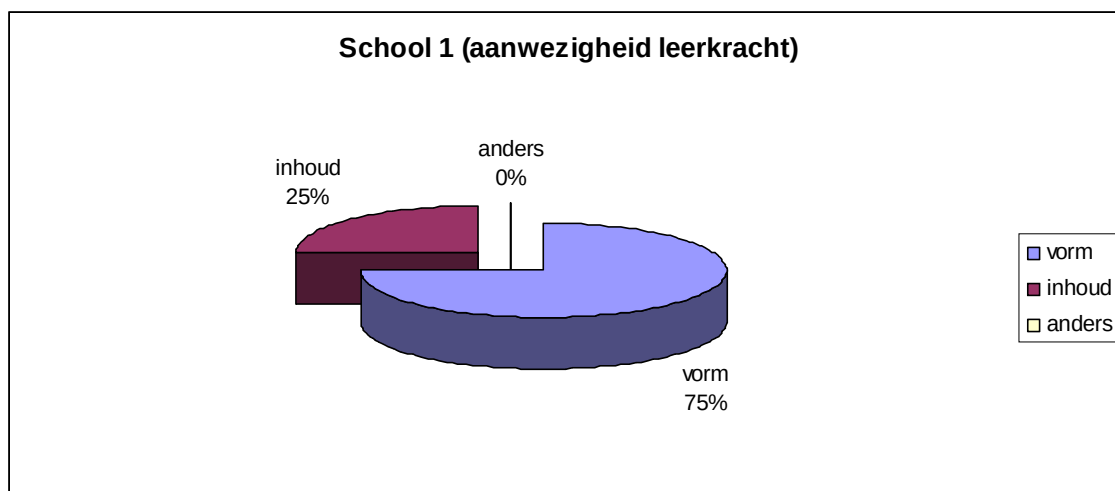
Bij school 3 heeft de leerkracht het grootste aandeel in de interactie: 31% tegenover 69% zelfstandig werken. Toch werken de leerlingen ook hier het grootste gedeelte zelfstandig. De leerkracht komt

wordt soms aangesproken met een vraag en geeft dan uitsluitend bij discussie. Daarnaast komt ze er soms ook even bij zitten en neemt dan deel aan de interactie.

Maar waar richt de leerkracht zich op tijdens de begeleiding? En heeft dit ook invloed op hoe de interactie tussen de kinderen verder verloopt? Om dit te kunnen bekijken heb ik tabel 11,12 en 13 gemaakt.

School 1

(4 leerlingen, groep 5/6, brief)

Figuur 11

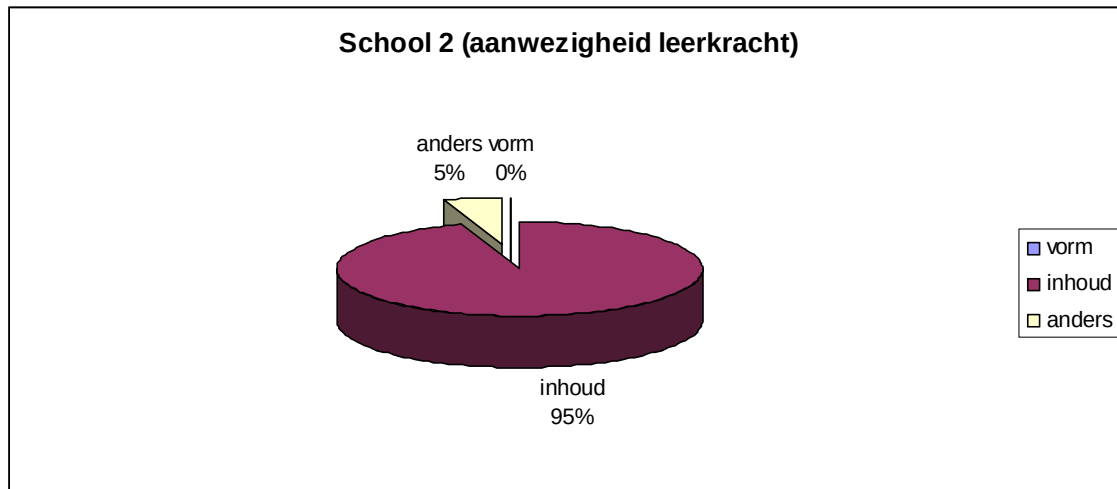
Je ziet dat de leerkracht zich met name op vorm richt, 75% van de tijd. Een kwart van de tijd praat de leerkracht over inhoud en opvallend is dat de leerkracht 0% van de tijd aan andere dingen besteedt, de leerkracht is dus erg op de taak gericht. Als de leerkracht erbij is, zijn de leerlingen erg op de taak gericht. Als de leerkracht er niet bij is, zijn de leerlingen niet op de taak gericht.

Terwijl de leerkracht 0% van de tijd aan andere dingen besteedt, waar dit bij de andere scholen nog wel gebeurt, zijn de kinderen juist relatief veel tijd met andere dingen bezig, namelijk 38%. De leerkracht is zelf erg gericht op vorm, opvallend is dat de kinderen ook met name op de vorm gericht zijn.

School 2

(2 leerlingen, groep 7/8,

verslag)

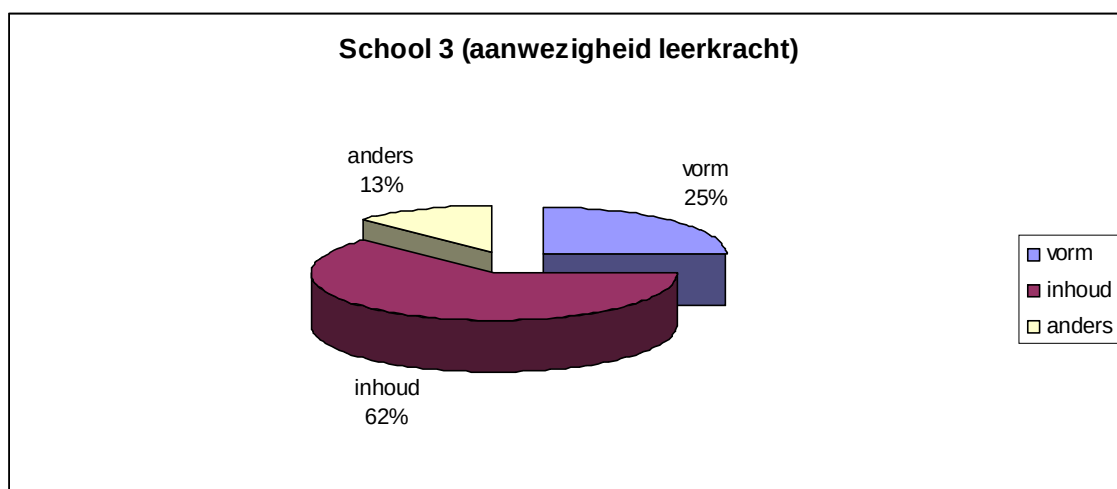
Figuur 12

De leerkracht is hier erg gefocust op de inhoud, 95% van de tijd gaat hier aan op. 5% is voor andere dingen. Opvallend is dat de leerkracht geen tijd besteedt aan de vorm.

De leerkracht richt zich het meeste van de tijd op de inhoud, opvallend is dat de leerlingen zich ook het meeste van de tijd op de inhoud richten. Na tussenkomst van de leerkracht, richten de leerlingen zich ook onmiddellijk weer op de inhoud.

School 3

(3 leerlingen, groep 3/4, brief)

Figuur 12

Deze leerkracht richt zich op de 3 zaken. Het grootste gedeelte is gericht op de inhoud, 62%. Een kwart is gereserveerd voor de vorm. Opvallend is ook dat 13% van de tijd naar andere dingen toegaat. De leerkracht richt zich het meest op de inhoud en een deel op vorm. De leerlingen richten zich evenveel op vorm als op inhoud.

Bij school 1 is de leerkracht 3/4 van de tijd met de vorm bezig en de leerlingen richten zich in de interactie ook op de vorm. Bij school 2 is de leerkracht 95% van de tijd gericht op de inhoud en in de interactie besteden de leerlingen ook het meeste tijd aan de inhoud. Opvallend is wel dat zij zich hiernaast nog 35% van de tijd op de vorm richten. Bij school 3 is de leerkracht gericht op de inhoud, terwijl de leerlingen zich op beide vrijwel evenveel richten. Zij zijn dus net als de leerkracht gericht op inhoud, maar daarnaast ook op vorm. Het is bij geen enkele school zo dat als de leerkracht op vorm gericht is, de leerlingen hier niet ook op gericht zijn.

4.4 Functie van voorlezen

Tijdens de vrije observatie viel me op dat alle groepjes meerdere malen de tekst die ze reeds hebben geschreven voorlezen. Het is iets wat alle kinderen doen en mijn nieuwsgierigheid werd daardoor geprikkeld. Want: waarom doen ze dat? Om dit te onderzoeken, heb ik per fragment gekeken wanneer de kinderen voorlezen, wat ze op dat moment doen en wat er daarna gebeurt. Vervolgens heb ik per moment de functie van het voorlezen genoteerd, te zien in bijlage 3.

Bij school 1 zie ik het volgende patroon. Vanaf het begin, minuut 1.54, wordt er herhaald. Ongeveer elke 30 seconden wordt er herhaald en worden er nieuwe ideeën gegenereerd. Na het 'even meedenken!' duurt de pauze tussen de herhalingen een minuut. Ook hierna worden weer nieuwe ideeën gegenereerd.

Vervolgens wordt steeds de laatste zin herhaald, waarna deze zin opnieuw wordt geformuleerd en er wordt nieuwe informatie toegevoegd. Soms wordt de tekst ook aangepast, er wordt dan niets toegevoegd, maar de bestaande formulering wordt aangepast. Vervolgens worden er nieuwe ideeën geopperd, tot de leerkracht komt. Deze leest de tekst door en controleert deze, waarna het groepje besluit om opnieuw te beginnen. Nadat ze opnieuw begonnen zijn met de brief, begint het patroon van alles voorlezen opnieuw. Alle tekst wordt voorgelezen met tussenpozen van 10 seconden tot een minuut, waarna nieuwe ideeën worden geopperd. Hierna wordt alles herhaald en wordt de tekst gecontroleerd. Er worden nog een keer nieuwe ideeën gegenereerd, waarna deze weer worden gecontroleerd of aangepast. Daarna volgt weer een fase van de laatste zin voorlezen, waarbij nieuwe ideeën worden gegenereerd. Een voorbeeld hiervan staat in transcript 4.

Je ziet dat de kinderen de zin herhalen waar ze mee bezig zijn, voor de duidelijkheid heb ik deze ook onderstreept. Vervolgens formuleren de deze zin op verschillende manieren in. Ze sporen elkaar aan om mee te denken en herhalen de opdracht. Ze genereren ideeën door het herhalen. Daarna wordt het herhalen gebruikt om te controleren. Klopt de zin? Kun je dit zo zeggen? Daarna wordt het herhalen weer ingezet om nieuwe ideeën te genereren. Opvallend bij alle fragmenten is dat de deelname van de kinderen ongelijk is. Carmen en Julian voeren het woord.

School 1

(4 leerlingen, groep 5/6, brief)

C   wij zouden meer informatie willen over
(0.5)

J   [Friesland

D [het verleden
C en dan ehm [omdat
J [wat je precies wilt weten van de ander
C o (.) is dit wel goed?
(0.5)
J ja
C wij (.) omdat omdat ons project daarover eh hoe hoe Friesland vroeger was (.) wij zouden meer informatie willen weten
(0.5)
C even meedenken he
J ja wij zouden meer informatie willen weten over Friesland [(0.5)
C [want
J eh wat wil je precies weten van de ander dat moeten we opschrijven (1) wat we willen weten weten jullie wat?
C eh hoe warns vroeger was? wij zouden meer informatie willen jongens we hebben nog maar tien minuten
(1)
J wij zouden meer informatie willen (.) oké wat we precies willen weten van de ander
C eh (0.5) hoe Friesland
J vroeger was ja heel leuk (.) [nee wat je precies wilt weten van de eh ander omdat
D [zij is echt onzichtbaar he
(6.5)
C ehm we allemaal met z'n allen informatie kunnen
(1.5)
J wat oud is aan Warns
C ja
(16)
J oké nu nu moet je (.) vragen welke vragen heb je schrijf dat op
C wij zouden meer informatie willen willen weten toch of
D ja ook
C nee dat kan niet
J jawel
C wij zouden meer informatie willen
J weten

C	over (2) ja dan moet dit even goed (3)
C	o chips willen weten over Friesland (1) wat oud is hier he(2) wat oud is aan Warns ehm

Transcript 4 – ideeën genereren na voorlezen

Bij school 2 wordt het voorlezen gebruikt om de tekst te controleren op vorm. De twee jongens lezen de tekst met tussenpozen van 1 of 2 minuten, waarna deze wordt aangepast. Zij gebruiken het voorlezen slechts één keer om nieuwe ideeën te genereren. Als zij de tekst voorlezen, is dit om de interpunctie, spelling of formulering te controleren en aan te passen. Het genereren van nieuwe ideeën doen zij individueel. Een jongen zit achter de computer en schrijft zijn ideeën op. Daarna wisselen zij van beurt, waarna de andere jongen de tekst van de eerste jongen controleert. Vervolgens genereert hij nieuwe ideeën en schrijft deze op, waarna dit patroon zich herhaalt.

Bij school 3 vindt hetzelfde patroon plaats als bij school 1. De kinderen lezen alles hardop voor wat er tot dat moment is opgeschreven, waarna ze nieuwe ideeën genereren. Als deze nieuwe ideeën er zijn, worden deze gecontroleerd en eventueel aangepast.

Hierna wordt de tekst weer voorgelezen en worden er nieuwe ideeën gegenereerd. Dit wordt ook aangegeven door degene die schrijft 'Ik lees het nog één keertje voor en dan gaat Angelina zeggen wat er nog meer bij kan' en 'Jay, wat heb je nog meer nodig?' De pauzes tussen het voorlezen zijn bij deze school wat langer, van 0,5 minuut tot 3,5 minuut. De tijd tussen deze herhalingen, gebruiken de leerlingen om nieuwe ideeën te genereren. Hoe het voorlezen verloopt en welke functie dit heeft is mooi te zien in transcript 5.

School 3

(3 leerlingen, groep 3/4, brief)

1. E: oké. nu staat er "voor Marco en lena. je wordt een piraat als je piratenkleden hebt
2. J: jij kan mooi aan elkaar schrijven
3. A: punt (.) punt! (1.0) punt
4. J: nee dat is de (.)
5. A: wat is punt?
6. (3.0)
7. E: oké uhm en daarna oké ik lees het nog een keertje voor en dan gaat Angelina zeggen
8. wat er nog meer bij moet "voor Marco en Lena. je wordt een piraat als je
9. piratenkleden hebt"
10. (6.5)

11. J: een jas, piratenjas
12. E: "je hebt een piratenjas" je (.) hebt (.)

Transcript 5- – voorbeeld functie van voorlezen

In dit fragment is duidelijk de functie van het voorlezen te zien. Eerst wordt de tekst gecontroleerd en wordt de interpunctie aangepast. Daarna leest Esma de tekst nog een keer voor. Deze keer is bedoeld om ideeën te genereren. Esma zegt dat Angelina gaat zeggen wat er nog meer bij moet, maar Jay roept enthousiast 'een jas'. Deze inbreng wordt opgenomen in de brief. Er is heel mooi te zien dat het herhalen verschillende functies kan hebben en dat deze functies in het middenstuk door elkaar gebruikt worden. Dat Jay zegt 'een jas, een piratenjas' is een voorbeeld van *elaboration*: hij voegt een specificering toe aan zijn eerdere inbreng.

Aan het eind wordt de functie controleren gebruikt. Dit is te zien in transcript 6.

School 3

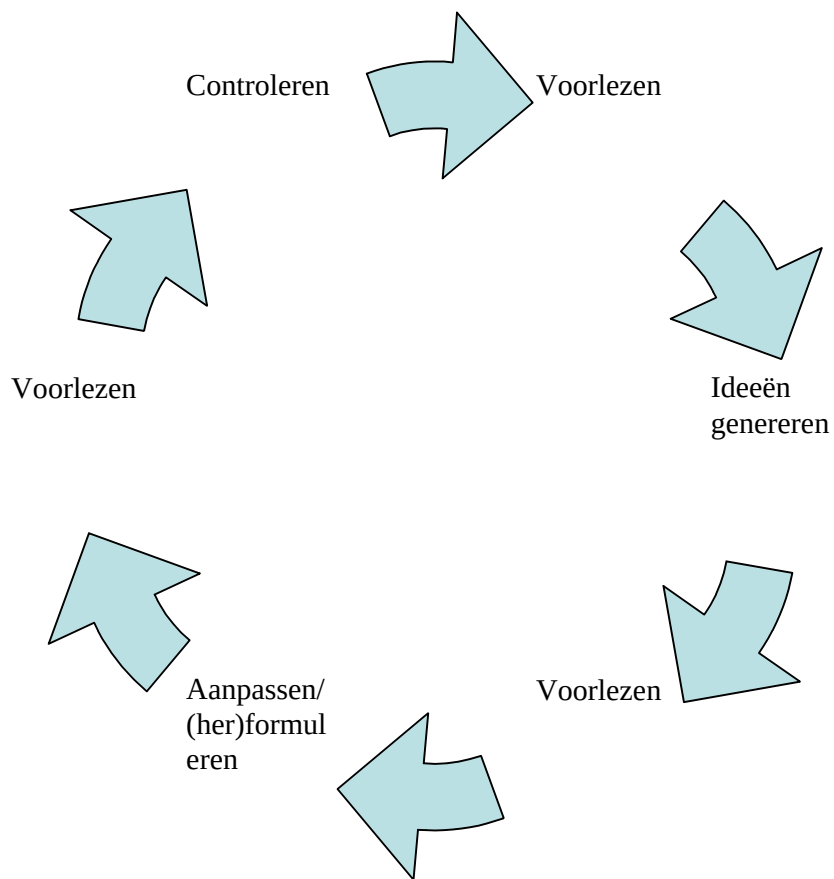
(3 leerlingen, groep 3/4, brief)

1. E: "voor Marco en lena. je wordt een praat als je piratenkleden hebt. je hebt een
2. piratenjas nodig je hebt ook een ooglap je hebt ooglap nodig, je hebt ook een
3. zwaard nodig en een piratenjas. o. twee keer piratenjas
4. A: aaah puntje puntje
5. LK: is dat erg?
6. kinderen: nee

Transcript 6- functie controleren tijdens het voorlezen

Je ziet dat ze een stuk geschreven hebben, het nalezen om het te controleren, waardoor ze erachter komen dat ze twee keer jas op hebben geschreven. De leerkracht vraagt of dat erg is, waarna de kinderen besluiten dat dit niet erg is. Ze laten het zo staan.

Bij school 2 worden de herhalingen dus gebruikt om de tekst te controleren, aan te passen en een enkele keer om nieuwe ideeën te generen. Bij school 1 en 3 worden de herhalingen vooral gebruikt voor het genereren van ideeën en daarnaast voor het aanpassen en controleren. Ik heb de functies van het schrijven weergegeven in figuur 14 op de volgende pagina.

Figuur 14

Om deze functies te controleren en het idee dat ik heb verder uit te werken, heb ik 2 nieuwe fragmenten gebruikt; school 4 en 5.

School 4

School 4 is een dorpsschool in Friesland. In het fragment schrijven 4 leerlingen uit groep 5/6 samen aan een schrijfo opdracht. Ze bevinden zich in de planningsfase van het project.

School 5

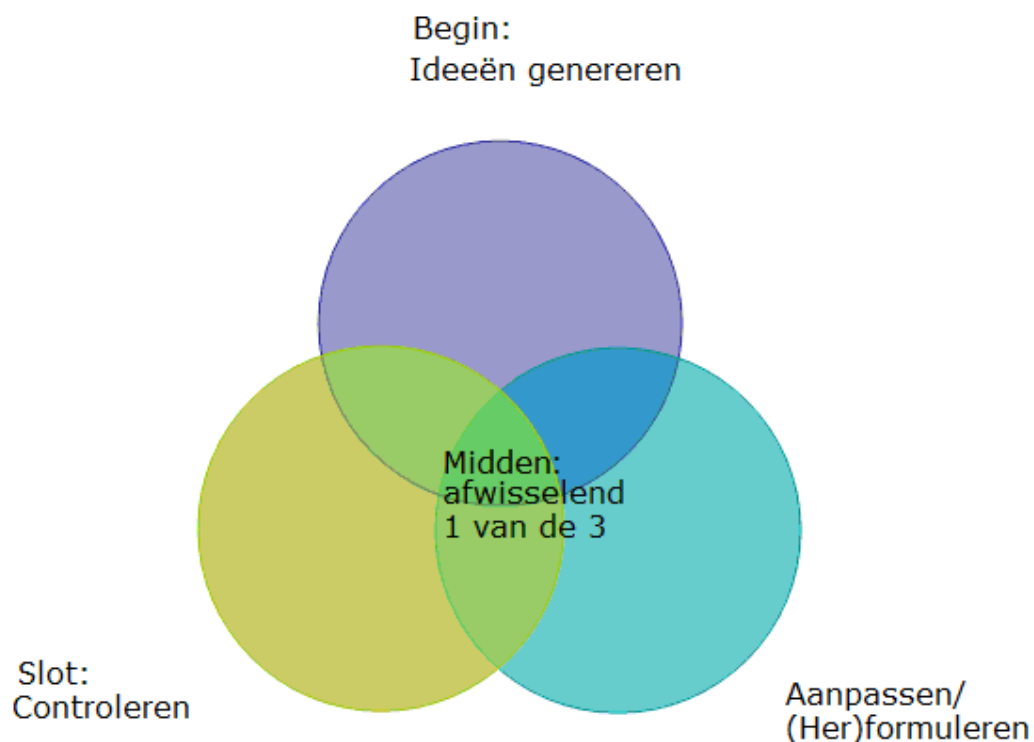
School 5 is een dorpsschool in Friesland. In het fragment schrijven 4 leerlingen uit groep 5/6 samen aan een schrijfo opdracht. Ze bevinden zich in de planningsfase van het project.

Bij school 4, zie je dezelfde functies als op de drie onderzoeksscholen: nieuwe ideeën genereren, tekst aanpassen en controleren.

Na de eerste herhalingen worden nieuwe ideeën gegenereerd. Daarna wordt het werk gecontroleerd. Vervolgens wordt er aangepast en daarna is er weer een periode van nieuwe ideeën genereren. Na deze 5 minuten, wordt het werk gecontroleerd en worden er weer nieuwe ideeën gegenereerd. De laatste 2 herhalingen zijn om het werk te controleren met de opdracht eraan.

Bij school 5 zie je hetzelfde gebeuren. Eerst wordt er voorgelezen, waarna er een periode volgt van nieuwe ideeën genereren. Daarna afwisselend een periode om aan te passen, te controleren en nieuwe ideeën te genereren en ten slotte op te controleren.

Als we kijken naar het schema en de opnames, zien we dat er altijd een fase is van ideeën genereren, waarna één van de twee opties volgt: aanpassen/(her)formuleren of controleren. Uiteindelijk is het controleren de laatste fase. Je zou kunnen zeggen dat na het voorlezen elke functie kan volgen, maar dat het in het begin vooral bestaat uit nieuwe ideeën genereren, daarna een fase waarin afwisselend alle functies worden ingezet en ten slotte wordt het voorlezen vooral ingezet voor het controleren van het werk. De twee filmpjes ondersteunen hetgeen ik bij de eerste drie filmpjes heb gezien. De analyse hiervan is te zien in bijlage 3. De kinderen laten tijdens het samen schrijven hetzelfde patroon zien. In het begin herhalen ze, waarna een periode begint waarin ze ideeën genereren. In het middenstuk herhalen de leerlingen wat ze hebben opgeschreven, waarna willekeurig één van de 3 opties volgt: ideeën genereren, aanpassen/(her)formuleren of controleren. Aan het eind volgt op de herhaling een controle. Als je dat schematisch weergeeft, ziet dat er als volgt uit.

Figuur 15.

4.5 Leereffecten van samen schrijven

In de vorige deelvragen heb ik de interactie vanuit verschillende invalshoeken bestudeerd. Vraag blijft nu nog: leren kinderen van samen schrijven? Hoe wordt er dan geleerd? En zijn er ook gemiste kansen waarbij er een mogelijkheid tot leren is, maar waarbij deze kans niet wordt benut? Zoals ik in paragraaf xx al heb gezegd, is de tijd die de kinderen over andere dingen praten, geen effectieve leertijd omdat ze in die tijd niet bezig zijn met vorm of inhoud en er op dat gebied dus logischerwijze ook niet geleerd kan worden. Daarom ben ik gaan kijken naar de momenten dat kinderen praten over vorm of over inhoud.. De beschrijving van mijn analyse is als volgt opgebouwd. Per school beschrijf ik eerst de opbrengsten [of leereffecten] als de interactie gaat over de vorm en ten tweede de eventuele opbrengsten in de tijd dat kinderen over de inhoud praten. Mijn analyse van leermomenten is te zien in de bijlage 4.

School 1

(4 leerlingen, groep 5/6, brief)

Interactie over de vorm

Bij fragment 1 zien we dat de interactie tijdens de schrijftaak een aantal opbrengsten heeft voor de vorm. Bij de formulering leren de kinderen van elkaar. Ze overleggen over de mooiste zin en zo formuleren ze samen een mooiere zin dan ze alleen zouden hebben gedaan. Ook gebeurt het dat de ene leerling een zin begint en de ander hem afmaakt. Zo leren ze van elkaar volgens het principe dat twee meer weten dan één. Een voorbeeld hiervan is te zien in transcript 7.

School 1

(4 leerlingen, groep 5/6, brief)

1. C we zeggen (.) eh moet je effe opschrijven wij willen meer (.) wij zouden graag
2. informa eh (.) informa (.) eh meer eh willen weten en eh (.) wij (.) wij zouden
3. (4)
4. J wij
5. C zouden (0.5) en dan moeten jullie ook even mee bedenken (.) zouden wel (.) of
6. klinkt dit mooier wij zouden wel meer informatie over wars willen of
7. [wij (0,5) wij (0,5) zouden meer informatie willen wij zouden (.) meer informatie
8. J [over Friesland (.) over Friesland

9.	C	info moet je even info zetten
10.		(1)
11.	C	info
12.	D	matie
13.		(0,5)
14.	J	ja, informatie
15.		(0,5)
16.	C	matie jongen da's niet leesbaar (0.5) ik ga wel schrijven ja?

Transcript 7- voorbeeld samen formuleren

Uit dit transcript blijkt dat Carmen moeite heeft om de zin te formuleren. Ze hakkelt en herformuleert een aantal keer. Ze legt een keuze voor aan haar groepsgenoten. Opvallend daarbij is dat ze geen stilte laat vallen, zodat haar klasgenoten geen tijd krijgen om te reageren. Julian en Dylan vullen de zin van Carmen aan. Uiteindelijk ontstaat er zo een mooiere zin door de inbreng van drie personen, dan wanneer alle drie personen los zouden hebben geformuleerd.

Op het gebied van spelling wordt er ook geleerd: de kinderen helpen elkaar bij het schrijven van woorden. Deze hulp zouden ze niet gehad hebben op het moment dat zij alleen aan een schrijftaak hadden gewerkt. De leerlingen leren van elkaar de etiquette bij het schrijven van een brief. Doordat één van de leerlingen iets inbrengt wat de andere 3 nog niet weten, leren ze van elkaar. Ook kunnen ze elkaar bevestigen.

Er zijn ook enkele mogelijke leermomenten met betrekking tot de vorm die niet worden benut. Soms vindt er geen interactie plaats. Ook staan de leerlingen een paar keer op het punt een discussie te beginnen, maar deze discussies worden afgekapt, zoals is te zien in transcript 8. Omdat de jongens hier samen op de computer schrijven, staat dit transcript in een tabel. In de laatste kolom zie je wat er op het beeldscherm staat. De ene jongen vindt dat 'zoveel niet nodig is', waarop de ander reageert met 'zo kan het toch ook'. Hier zouden ze over kunnen discussiëren en argumenten kunnen geven, maar de discussie eindigt gelijk ook weer met 'ja'.

School 2

(2 leerlingen, groep 7/8, verslag)

1. II2	Nee safolle net (nee zoveel niet)	Bromhout is hetzelfde als

		maatstokje
2.	Bromhout is maatstokje aandoen dit [is niet	
3. II1	[dit kan ook wel (.) toch?	
4. II2	Ja	

Transcript 8- voorbeeld onbenutte kans op discussie

Interactie over de inhoud

Ook interactie over de inhoud kan leereffecten teweegbrengen, zoals te zien is in bij school 1. Zo discussiëren de leerlingen met elkaar over de vragen die in de brief zouden moeten komen. Ze beargumenteren hierbij ook waarom de vraag er wel of niet in moet. Ze brainstormen samen, waardoor ze elkaars ideeën aanvullen en ook hun medeleerlingen weer op nieuwe ideeën brengen. Ook als een leerling iets vergeten is en een andere leerling heeft dit wel onthouden, dan gaat er geen inhoud verloren, wat wel het geval zou zijn als deze leerling alleen zou schrijven. Een voorbeeld van het samen nieuwe ideeën genereren zie je in transcript 8.

School 1

(4 leerlingen, groep 5/6, brief)

1. D is Warns klein of groot
2. J ja dat weten wij al kleiner dan Workum
3. (2)
4. J ehm
5. (4.5)
6. C we moeten even ehm
7. J ligt het in Friesland nee die vragen niet we moeten vragen over geschiedenis
8. (0.5)
9. hoe makkelijk (0,5) kijk gewoon [een vraag
10. C [wat is de geschiedenis van Warns
11. J goh ja heel leuk dat komt hetzelfde op neer wij zouden meer informatie willen [over
12. C [nou
13. en we moeten echt meer
14. A hoe zag de school van Warns er vroeger uit
(1.5)
15. J nee daar (0,5) moet over de geschiedenis (0.5)
16. C [ja maar

17. J	[nee wat wil je precies weten van de ander over geschiedenis in Warns dus
18.	bijvoorbeeld (0.5) hoe oud is je oma niet maar (.) ook al komt het uit Warns
19. C	hoe oud is [Warns ongeveer
20. D	[je vraagt het wel
21. C	hoe oud bestaat Warns [al
22. D	[hoe lang
23. J	[ja eh nee kunnen jullie drie dingen bijvoorbeeld
24.	kunnen jullie drie dingen noemen wat al heel oud eh is
25. C	aan Warns
26. J	is aan Warns oké kunnen jullie drie dingen opnoemen

Transcript 9- voorbeeld nieuwe ideeën genereren

Als de kinderen over de inhoud praten, zie je dat ze samen brainstormen en zo op meer ideeën komen. Vragen worden geopperd, maar ook weer afgekeurd. Julian is degene die bepaalt of vragen wel of niet in de brief komen. Hij begint ook de vragen en de rest vult ze aan. Als Carmen een zin foutief formuleert, verbetert Dylan haar, alleen is dit vrij zacht, de vraag is dus of dit opgepikt wordt. Uiteindelijk geeft Julian de voorzet en maakt Carmen het af. Door samen ideeën te genereren brengen ze elkaar op nieuwe ideeën en komen ze tot meer dan dat ze alleen zouden hebben gedaan. Door erover te praten komen ze ook weer op nieuwe ideeën en herformuleren ze deze ook.

Er is ook een aantal gemiste kansen. Als er geen interactie plaatsvindt, wordt er niet van elkaar geleerd. Op dat moment is er één iemand bezig met de opdracht, terwijl drie andere leerlingen inactief zijn. Ook zien we in dit filmpje heel duidelijk de rol van de leider terugkomen. Deze bepaalt welke inbreng wel en welke inbreng niet toegevoegd wordt. In regel 14 is bijvoorbeeld te zien dat Amy een goede, concrete vraag inbrengt: 'Hoe zag de school van Warns er vroeger uit?'. Deze inbreng wordt echter meteen door Julian verworpen met het argument dat het over de geschiedenis moet gaan. Dat de vraag van Amy gaat over de geschiedenis, doet blijkbaar niet ter zake.

School 2

(2 leerlingen, groep 7/8, verslag)

Interactie over de vorm

In fragment 2 wordt er ook van elkaar geleerd als het gaat over de vorm. Als de ene leerling een zin ter discussie stelt, leidt dit tot een nieuwe formulering. De jongens corrigeren elkaar. Ze verbeteren de typefouten en spelfouten van de ander, waardoor deze de juiste schrijfwijze ziet en waardoor het

uiteindelijke product beter wordt. Ze bevestigen elkaar en discussiëren over de juiste spelling van een woord. De één legt aan de ander uit hoe je het beste met een zoekmachine kunt werken. Dit scheelt de leerkracht uitleg en de jongens leren van elkaar. Als de één iets weet of kan wat de ander nog niet weet of kan, biedt interactie dus uitstekende mogelijkheden om van elkaar te leren.

Er zijn ook wat kritische noten te plaatsen als het gaat over de interactie over de vorm in fragment 2, want soms verbeteren de leerlingen elkaar onjuist. De ene leerling schrijft bijvoorbeeld *beat* als *biet*, waarna de andere leerling dit verandert in *beed*. Zo komen ze samen niet tot de juiste spelling. Daarnaast zijn er in dit fragment relatief veel momenten waarin er geen enkele interactie plaatsvindt. De ene leerling werkt aan de opdracht, terwijl de andere leerling. Echter, kan een leerling die alleen aan een opdracht werkt, ook momenten hebben waarop hij met andere dingen bezig is. Hij kan bijvoorbeeld met zijn gum spelen, uit het raam staren of andere leerlingen afleiden. Als de jongens op zoek gaan naar plaatjes voor in het werkstuk, dan vindt hierover bijna geen discussie plaats. Ze nemen kritiekloos de suggesties van de ander over, wat het gesprek een cumulatief karakter geeft.

Interactie over de inhoud

In fragment 2 wordt er door middel van interactie inhoudelijk geleerd. Als de één niet weet hoe het verder moet, geeft de ander een suggestie. Na de vraag 'wat moet er nog meer bij' suggereert de ander dat ze kunnen uitleggen wat *bromhout* is. Zo lopen de leerlingen niet vast, maar helpen elkaar op weg. Doordat één van de jongens aan de leerkracht uitlegt hoe het werkt, komt hij zelf ook tot beter begrip. De leerkracht en een leerling geven een synoniem, waardoor gewerkt wordt aan een netwerk van woorden. Doordat de één uitleg geeft, begrijpt de ander het en wordt er van elkaar geleerd. Vervolgens wordt dit gekoppeld aan een praktijkvoorbeeld, waarmee de jongen het geleerde toepast.

In transcript 11, welke ook weer een extra kolom heeft voor wat er op het beeldscherm te zien is, is veel te zien van wat hierboven beschreven staat. Je ziet dat de interactie een positieve invloed heeft op de inhoud en de vorm en je ziet dat de kinderen op een cumulatieve manier met elkaar praten.

School 2 (2 leerlingen, groep 7/8, verslag)

1. A	(10)	hele tekst weg geklikt
2. A	(13.0)	((typt))bromhout is hetzelfde
3. K	<i>nee safolle net</i>	
4.	bromhout is maatstokje dit [is net	
5. A	[dit kan ook wel (.) toch?	
6. K	Ja	
7.	(2.0)	
8. K	alleen die mooie[kleurtjes	
9. A	[bromhout is hetzelfde als bromhout?	
10. K	als je hier tekstbewerken ((K wijst op scherm))	
11. A	(38.0)	((typt)) ((past vorm en grootte aan)) ((verbetert)) bromhout is hetzelfde als bromhout in: bromhout is hetzelfde als maatstokjes
12. A	zo toch?	
13. K	(6.0)	
14.	°ja°	
15.	(4.0)	
16. K	kijk nou eens	
17.	(12.0)	((klikt op wordart tekstkader, verandert de tekstgrootte))
18. K	daar zullen we geen last meer van hebben	
19.	(7.0)	

20. A	het lettertype mag wel <u>iets</u> groter	
21. A	(1.5) dat was 16 toch?	
22. K	°16°	

Transcript 11- positieve invloed van de interactie op vorm en inhoud

In dit fragment zie je dat Alpin aan het typen is. Kevin zegt in het Fries dat het niet zoveel moet zijn. Hij geeft een suggestie, waarop Alpin reageert met 'dit kan ook wel toch?' en Kevin bevestigt dat. Kevin praat verder over het kleurgebruik, terwijl Alpin de inhoud ter discussie stelt. Hij past de inhoud aan, zodat deze klopt. Daarna past hij het kleurgebruik aan. Alpin wil de tekst iets groter en samen besluiten ze dat het 16 punts moet worden. In dit fragment zie je dat de interactie een positieve invloed heeft op zowel de inhoud als de vorm. De inhoud wordt gecontroleerd en ter discussie gesteld, waarna deze wordt aangepast. De jongens overleggen over het kleurgebruik en de grootte en zorgen er samen voor dat de lay-out wordt aangepast.

Op school 2 zijn er ook een aantal dingen die niet bijdragen aan leren door interactie. Een woordbetekenis wordt ter discussie gesteld, maar de leerlingen gaan hier niet op in. Hierdoor gaat een kans om te leren verloren. De jongens zijn weinig kritisch op elkaar, ze praten op een cumulatieve manier en nemen alles van de ander kritiekloos aan. Er zijn lange periodes waarop er geen interactie plaatsvindt.

School 3

(3 leerlingen, groep 3/4, brief)

Interactie over de vorm

Bij fragment 3 is te zien dat de kinderen leren door samen te werken. Één van de leerlingen maakt de andere leerlingen erop attent dat zij voor een publiek schrijven en dat ze dus het publiek in het achterhoofd moeten houden. Ze leren iets nieuws, namelijk wat een Griekse Y is. Dit gaat op een natuurlijke manier, omdat deze letter voorkomt in de naam van één van de leerlingen. Hij heeft hier dus kennis over en deze kennis deelt hij met de anderen. Ze corrigeren de spelling, lay-out en de interpunctie van elkaar. Ze beargumenteren hun keuzes tegenover elkaar, waardoor ze leren argumenteren en redeneren.

Een voorbeeld hiervan is te zien in transcript 12.

School 3

(3 leerlingen, groep 3/4, brief)

1. E: wat zullen we daarna schrijven
2. A: hoe word je piraat
3. (0.5)
4. E: voor Marco en Lena hoe word je een piraat
5. (0.5)
6. A: ja ((knikt))
7. E: ehmm (.) ik vind het een beetje (0.5) misschien zo: voor Marco en lena: we
8. weten de vragen die jullie beantwoorden
9. J: ja
10. E: weet jij ook iets?
11. J: nee
12. A: ["hoe word je"
13. E: [meedenken
14. A: voor Marco en lena hoe word je een piraat
15. E: voor Marco en lena hoe word je piraat (.) je wordt een pi↑raat: ja.
16. ((gaat schrijven))

Transcript 12- voorbeeld argumenteren en redeneren

In dit fragment zie je duidelijk dat Esma de leiding neemt, ze vraagt de anderen om mee te denken. Jay oppert om 'hoe word je piraat' op te schrijven. Esma vindt dat goede inbreng voor de inhoud, maar wil het graag anders formuleren en doet daarvoor een suggestie. Angeline keurt deze suggestie goed. Ze controleren samen de formulering waarna Esma begint te schrijven.

De leerlingen krijgen nu onmiddellijke feedback op hun inbreng. Niet alleen op het gebied van formuleren, spelling en interpunctie, maar ook inhoudelijk. Dit is veel leerzamer dan dat de leerkracht achteraf feedback geeft.

Het opschrijven kost bij deze leerlingen uit de middenbouw relatief veel tijd.

Interactie over de inhoud

De interactie over de inhoud in fragment 3 is erg leerzaam voor de leerlingen. Er wordt van alle leerlingen inbreng gevraagd, waardoor ze mee moeten denken. Tijdens de fase van ideeën

genereren, is de interactie heel nuttig. De leerlingen brengen nieuwe ideeën in, waardoor andere leerlingen weer op volgende ideeën komen. Zo komen ze samen tot veel meer ideeën dan waarop ze waarschijnlijk alleen gekomen zouden zijn. Als de één het zich niet meer kan herinneren, kan de ander het wel. Hierdoor gaan er geen ideeën verloren. De leerlingen controleren samen het werk en wijzen elkaar op fouten. Verder zie je in dit fragment dat de leerlingen vaak hun mening beargumenteren. Ze geven argumenten waarom ze iets wel of niet kunnen gebruiken en wat er wel of niet in de brief moet. Hierdoor leren ze hun mening onderbouwen. Een voorbeeld hiervan is te zien in transcript 11.

School 3

(3 leerlingen, groep 3/4, brief)

1. J: uh:: Dolk!
2. E: je hebt een dolk nodig!
3. LK: hmmm
4. E: nee, niet een dolk want straks kan je niet prikken dus misschien een zwaard
5. A: ja
6. E: want dan kun je wel prikken
7. J: ((maakt zwaardbeweging tegen juf)) tsjak!

Transcript 13- voorbeeld mening onderbouwen

In dit fragment zie je dat Esma een argument geeft waarom een zwaard beter is dan een dolk. Door de argumenteren en redeneren leren kinderen van elkaar. Bovendien wordt er gewerkt aan het netwerk van woorden, want dolk wordt ten opzichte van zwaard geplaatst en er wordt een eigenschap van zwaard aan toegevoegd. Het toevoegen van het begrip 'zwaard' naar aanleiding van de 'dolk' is een vorm van extension: de spreker voegt een nieuw element toe. Het nader specificeren van een belangrijke eigenschap van een zwaard (je kan er mee prikken) is vervolgens een voorbeeld van *elaboration*.

Doordat ze kritisch kijken naar elkaars inbreng, wordt er op een exploratieve manier met elkaar gesproken. Hierdoor komen ze samen tot een hoger niveau dan ze elk voor zich zouden zijn gekomen.

5 Conclusies en discussie

Nadat ik in het vorige hoofdstuk de deelvragen heb beantwoord, zal ik in dit hoofdstuk de conclusies trekken. Hierna volgt een inhoudelijke en methodische discussie en ten slotte formuleer ik enkele vragen voor vervolgonderzoek.

5.1 Conclusies

Kenmerken van interactie

Er is een aantal kenmerken in de interactie die bij alle scholen overeenkomen. Alle kinderen overleggen eerst over de taakverdeling, de aanpak en de opdracht. In alle fragmenten is te zien dat er interactie is over de vorm en over de inhoud. Op alle drie de scholen bespreken de leerlingen de opbouw en discussiëren de leerlingen over de formulering. Ze genereren samen ideeën en brengen elkaar op ideeën. Ze vullen elkaar aan, discussiëren over wat er in de tekst moet komen en hoe dat het beste kan worden opgeschreven. Alle leerlingen lezen regelmatig voor wat tot dan toe is opgeschreven. Ze doen tijdens alle filmpjes suggesties voor nieuwe inhoud en vragen elkaar ook om nieuwe input en betrekken elkaar bij de taak. Te zien is dat in alle fragmenten meningen worden beargumenteerd. In alle gevallen is er interactie tussen groepsgenoten onderling, met leerlingen buiten de eigen groep en met de leerkracht. Aan het eind controleren de leerlingen gezamenlijk de opdracht.

Er zijn ook kenmerken in de interactie die niet bij alle scholen overeenkomen. Niet in alle groepjes is bijvoorbeeld de tijdsplanning even belangrijk. Sommige groepjes zijn erg op de leerkracht gericht en anderen niet. Afhankelijk van de opdracht lezen de kinderen in andere bronnen [?] tijdens het samen schrijven. Bij school 2 werken de kinderen samen op de computer, bij school 1 en school 3 wordt er met de hand geschreven. In school 1 en 3 zijn de leerlingen kritisch op elkaar, in school 2 wordt er vooral cumulatief met elkaar gepraat. Soms vragen leerlingen elkaar om bevestiging, maar niet altijd. Ook worden er niet in alle gevallen complimenten aan elkaar gegeven. De beurtwisseling verloopt in alle 3 fragmenten verschillend en daarbij is ook de taakverdeling verschillend. Er is niet in alle gevallen een duidelijke leider aanwezig en als er een leider aanwezig is, zijn de taken die de leider op zich neemt verschillend.

Onderwerp van de interactie

Wat betreft het onderwerp van de interactie maak ik onderscheid tussen interactie over vorm, over inhoud en over andere dingen.

Bij school 1 richten de leerlingen zich in de interactie 40% op de vorm, 38% op andere dingen en 22% op de inhoud. De effectieve leertijd van deze leerlingen is 62%. Bij school 1 richten de leerlingen zich meer op de vorm, dan op de inhoud. Bijna 2/3 van de effectieve leertijd wordt besteed aan vorm. Bij school 2 zijn de leerlingen 48% met de inhoud bezig, 35% aan vorm en 17% van de tijd besteden ze aan andere dingen. De effectieve leertijd is 83%. De nadruk ligt meer op inhoud dan op vorm. Bij de leerlingen van school 3 is het opvallend dat zij ongeveer evenveel met de inhoud als met de vorm bezig zijn, 40% tegenover 43% en relatief weinig met andere dingen, namelijk 17%. De effectieve leertijd van deze leerlingen is 83%. Bij school 3 is de verhouding tussen inhoud en vorm vrijwel gelijk.

Functie van voorlezen

Het voorlezen van wat al is opgeschreven kan drie functies hebben: ideeën genereren, herhalen/(her)formuleren of controleren. In het begin wordt het herhalen gebruikt om ideeën te genereren. In het midden volgt na een herhaling willekeurig één van de drie functies. Aan het eind wordt het herhalen gebruikt om te controleren. Je zou kunnen zeggen dat in het midden het voorlezen elke functie kan hebben, maar dat het in het begin vooral de functie heeft om nieuwe ideeën te genereren, daarna een fase waarin het voorlezen afwisselend alle functies kan hebben en ten slotte heeft het voorlezen de functie om het werk te controleren.

Invloed van de leerkracht

Bij school 1 is de leerkracht 6 % van de tijd aanwezig, het grootste gedeelte namelijk 94% werken de leerlingen zelfstandig aan de opdracht.

Bij school 2 is de leerkracht 11 % van de tijd aanwezig, de leerlingen werken 89% zelfstandig aan de opdracht.

Bij school 3 heeft is de leerkracht 31% van de tijd aanwezig tegenover 69% zelfstandig werken.

Leerlingen die taakgericht zijn als de leerkracht aanwezig is, hoeven dit niet te zijn als zij interactie hebben terwijl de leerkracht afwezig is. Het is wel zo dat als de leerkracht gericht is op vorm, de leerlingen dit ook zijn en als de leerkracht gericht is op inhoud zijn de kinderen dit ook. Als je naar alle drie de scholen kijkt, kun je zeggen dat er een verband is tussen waar de leerkracht zich op richt en waar de leerlingen zich op richten.

Leereffecten van samen schrijven

Er is een aantal leereffecten met betrekking tot vorm. Bij de formulering leren de kinderen van elkaar. Ze vullen elkaar aan en formuleren samen een betere zin dan ze vermoedelijk alleen zouden hebben gedaan. Leerlingen corrigeren elkaar, ze verbeteren de typefouten, spelfouten en

interpunctie van elkaar. Ze helpen elkaar bij de opbouw en geven informatie over bijvoorbeeld schrijfstijl. Ook geven de kinderen elkaar onmiddellijk feedback.

Er zijn ook een aantal leereffecten met betrekking tot inhoud. Door te discussiëren en te argumenteren leren de leerlingen op het gebied van inhoud. Als leerlingen samen brainstormen vullen ze elkaars ideeën aan en brengen ze elkaar op nieuwe ideeën. Als de één niet weet hoe het verder moet, geeft de ander een suggestie. Doordat leerlingen aan elkaar iets uitleggen komen ze tot een beter begrip van beiden. Net als bij vorm, krijgen leerlingen ook onmiddellijk feedback op hun inhoudelijke inbreng. De leerlingen houden elkaar bij de les, waardoor er minder tijd verloren gaat aan andere dingen. Doordat ze kritisch kijken naar elkaars inbreng, wordt er soms op een exploratieve manier met elkaar gesproken.

5.2 Inhoudelijke discussie

Naast dat uit onderzoek gebleken is dat schrijven om te leren bijdraagt aan de kennisconstructie en taalontwikkeling van leerlingen, blijkt uit dit onderzoek dat samen schrijven om te leren nog extra voordelen voor de kennisconstructie van leerlingen oplevert.

Allereerst is het zo dat kinderen die samen schrijven een aantal gemeenschappelijke kenmerken van interactie laten zien. Ze beargumenteren meningen en discussiëren en redeneren. Leerlingen leren van elkaar, door in heterogene groepen samen te schrijven beïnvloeden en leren kinderen van elkaar. Ze kunnen elkaar op nieuwe ideeën brengen en ze kunnen elkaar een stapje verder helpen. Daarnaast hebben leerlingen die samen schrijven ook meer effectieve leertijd, doordat ze elkaar bij de taak betrekken ook is er meer taalruimte, omdat ze deze niet hoeven te delen met de andere leerlingen in de klas en omdat de interactie onderling is en niet gericht op de leerkracht. Meer taalruimte zorgt voor ontwikkeling van de taalvaardigheid en biedt bovendien meer kansen voor gezamenlijke kennisconstructie.

Doordat kinderen samen schrijven in plaats van alleen, beïnvloeden zij elkaar op een positieve manier. Kinderen spreken elkaars taal en zullen daarom op een ander niveau met elkaar communiceren dan met de leerkracht. De leerkracht heeft invloed op waar de interactie over gaat. Waar de leerkracht zich op richt in de begeleiding, daar richten de leerlingen zich op in de interactie. Als kinderen samen schrijven doorlopen zij de fasen van ideeën genereren, aanpassen/(her)formuleren en controleren, te zien door het hardop voorlezen van de tekst.

Je kunt deze functies leggen naast het proces van individueel schrijven. Kinderen die samen schrijven zijn dus samen aan het leren. Door samen te schrijven zijn de kinderen niet alleen bezig met de schriftelijke taalvaardigheid, maar ook met de mondelinge taalvaardigheid. Om optimaal gebruik te kunnen maken van de voordelen van samen schrijven, is het belangrijk dat de leerlingen een respectvolle kritische houding hebben ten opzichte van elkaar.

Van elkaar leren

Bekend is dat leerlingen elkaar een stapje verder kunnen helpen in de zone van naaste ontwikkeling (Vygotski, 1986) door middel van scaffolding (Bereiter 2003). Uit mijn onderzoek is gebleken dat dit ook tijdens het samen schrijven het geval is. Door in heterogene groepen samen te schrijven beïnvloeden en leren kinderen van elkaar. Ze kunnen elkaar op nieuwe ideeën brengen en ze kunnen elkaar een stapje verder helpen. Kennis en leren zijn verbonden met praten, argumenteren en debatteren. Je leert beter door samen te praten (Vygotski, 1986). Tijdens het gezamenlijk werken aan een schrijfopdracht, praten, argumenteren en debatteren leerlingen over zowel de vorm als de inhoud, waardoor zij beter leren. Leerlingen vullen elkaar aan en discussiëren over wat er in de tekst moet komen en hoe dat zou moeten worden opgeschreven. Zo is er niet alleen meer inbreng, omdat er meer personen zijn, maar doordat ze elkaar op ideeën brengen, is de opbrengst groter dan de som van allen. Als ze samen formuleren, komen ze tot een betere zin, dan dat ze zouden zijn gekomen als ze alleen hadden geformuleerd. Daarnaast leren de kinderen bij de formulering van elkaar. Ze vullen elkaar aan en formuleren samen een betere zin dan ze alleen zouden hebben gedaan. Zo leren ze volgens het principe dat 2 meer weten dan 1. Daarnaast is het zo dat doordat ze elkaar op nieuwe ideeën brengen, de opbrengst meer is dan ze som van beiden. Daarnaast kan één leerling de zin beginnen en een ander maakt hem af, die mogelijkheid heb je niet als je alleen werkt. Leerlingen corrigeren elkaar, ze verbeteren de typefouten, spelfouten en interpunctie van elkaar. Ze helpen elkaar bij de opbouw en geven informatie over bijvoorbeeld etiquette.

Meer effectieve leertijd

Leerlingen betrekken elkaar ook bij de taak. Hierdoor zullen leerlingen die snel afgeleid zijn meer tijd bij de taak betrokken zijn dan dat ze zouden zijn als ze alleen hadden gewerkt. Tijd die ze besteden aan de taak is effectieve leertijd. Hoe meer effectieve leertijd, hoe meer ze logischerwijs ook leren. De tijd die ze aan andere dingen besteden is ook niet zijdelings met het onderwerp verbonden en is dus geen effectieve leertijd. Het is dus zaak een uitdagende opdracht te maken, waar de kinderen zich bij betrokken voelen en die samenwerken noodzakelijk maakt. Bij leerlingen in de middenbouw gaat er nog relatief veel tijd naar het opschrijven, waardoor er dus minder tijd over blijft om interactie te hebben over vorm en inhoud en op deze gebieden te leren.

Meer taalruimte

Naast effectieve leertijd is ook taalruimte belangrijk (Damhuis, 2008).

Mijn onderzoek onderschrijft dit. Doordat kinderen actief deelnemen aan interactie over de schrijfo opdracht, hebben zij de kans om te oefenen met hun taal. Je ziet dat leerlingen die samen aan een schrijfo opdracht werken, discussiëren over vorm en inhoud en elkaar op nieuwe ideeën helpen. Om hiervan te kunnen profiteren, is het wel noodzakelijk dat elke leerling een actieve bijdrage levert. Dit was niet bij alle leerlingen van de scholen die ik bekeken heb het geval. In mijn onderzoek heb ik gezien dat als kinderen samen schrijven, zonder tussenkomst van de leerkracht, dit een aantal voordelen heeft. Doordat de kinderen samen aan dezelfde taak werken en elkaar hierop onmiddellijke feedback geven, worden fouten niet ingesleten maar onmiddellijk gecorrigeerd. Daarnaast is het zo dat kinderen de volledige lestijd 'in actie' zijn, terwijl dit niet het geval is als de kinderen klassikaal een tekst zouden behandelen. Te zien is dat leerlingen elkaar op weg helpen, als ze vastlopen. Ook kunnen ze elkaar helpen. Als een leerling iets vergeten is en een andere leerling heeft dit wel onthouden, dan gaat er geen inhoud verloren, wat wel het geval zou zijn als deze leerling alleen zou schrijven. Door samen te schrijven is er dus minder kans dat er waardevolle inhoud verloren gaat, al moet hierbij wel gewezen worden op de rol van de leider, die mogelijk waardevolle inhoud verwerpt. Ook kunnen kinderen door samen te schrijven kennis die ze hebben met elkaar delen.

Horizontale interactie

In alle gevallen vindt er interactie plaats over de vorm en over de inhoud. Als leerlingen praten over vorm, dan helpen ze elkaar op het gebied van opbouw, spelling, interpunctie, formulering en lay-out. Als leerlingen praten over inhoud dan helpen ze elkaar met inhoudelijke ideeën en brengen ze meer ideeën in. Er zal ook een verband gelegd moeten worden tussen de ideeën van afzonderlijke leerlingen en deze inhoud zal goed moeten worden geformuleerd. Zo leren ze door interactie van elkaar op het gebied van vorm en inhoud en zijn ze daarvoor niet afhankelijk van de leerkracht. Kinderen spreken elkaars taal en voelen zich minder gecontroleerd in een gesprek onderling dan in een gesprek met de leerkracht (Nelissen&Elbers, 2002). Tijdens het samen schrijven zie je dit ook terug; kinderen durven alles tegen elkaar te zeggen en voelen zich niet gecontroleerd. Als de leerkracht zich in het gesprek mengt, richt de interactie zich onmiddellijk op de leerkracht, waarbij de kinderen enkel de vragen beantwoorden van de leerkracht en op hun *qui vive* zijn. Als ze onder elkaar zijn, proberen ze elkaar te overtuigen van de juiste formulering of de beste toevoeging aan de inhoud, waardoor ze werken aan de taalontwikkeling.

Begeleiding van de leerkracht

Als kinderen zich in de interactie meer richten op de vorm, zal er op dit gebied ook meer geleerd worden. Als kinderen zich in de interactie richten op inhoud, leren ze hier logischerwijs meer over.

Het blijkt dat de leerkracht invloed heeft op de interactie. Als de leerkracht gericht is op vorm, de leerlingen dit ook zijn en als de leerkracht gericht is op inhoud zijn de kinderen dit ook.

Interactie en leren

Interactie wordt gezien als één van de belangrijkste basisvoorwaarden voor leren (Bereiter 2003). Mijn onderzoek onderschrijft dit. Kinderen die samen schrijven, overleggen eerst over de taakverdeling en de aanpak. Dit is leerzaam, aangezien je in aanraking komt met andere manieren van werken, die wellicht beter zijn dan de aanpak die je gewoonlijk zelf hanteert. Samen formuleren leerlingen de opdracht. Als je dit alleen moet doen is de kans groter dat je iets over het hoofd ziet, of dat je de opdracht niet helemaal begrijpt. In het laatste geval zul je hulp in moeten schakelen van een klasgenoot of van de leerkracht. Als leerlingen gezamenlijk de opdracht bekijken, kunnen ze elkaar helpen. Interactie betekent ook wederzijdse beïnvloeding (Verhallen & Walst, 2001). Doordat kinderen samen schrijven in plaats van alleen, beïnvloeden zij elkaar op een positieve manier.

Voorlezen

Tijdens de interactie is het opvallend dat alle groepjes meerdere malen de tekst die ze reeds hebben geschreven voorlezen. In mijn onderzoek ben ik erachter gekomen dat dit voorlezen drie functies kan hebben: ideeën genereren, aanpassen/(her)formuleren en controleren. In het begin wordt het gebruikt om ideeën te genereren; de tekst of de laatste zin wordt voorgelezen en vervolgens worden er ideeën geopperd die hier achteraan zouden kunnen komen. Daarna volgt een periode waarin willekeurig één van de 3 functies wordt gebruikt, waaronder het aanpassen/(her)formuleren; kinderen lezen de zin na en passen de woordvolgorde, de spelling of de interpunctie aan. Ook kijken ze hoe ze gezamenlijk een mooiere zin kunnen formuleren. Tenslotte wordt het herhalen gebruikt om te controleren; klopt het wat we hebben opgeschreven en sluit het aan bij de opdracht. Als de tekst wordt voorgelezen, worden automatisch alle leerlingen betrokken bij de taak. Zo hoeven zij niet mee te lezen, maar kunnen zij wel meedenken. Doordat deze drie functies gezamenlijk worden uitgevoerd, kunnen leerlingen van elkaar leren en kunnen zij elkaar verbeteren en helpen.

Je kunt deze functies leggen naast het proces van individueel schrijven, namelijk: plannen, formuleren en reviseren (Flower en Hayes, 1980). Je zou kunnen zeggen dat het ideeën genereren het plannen is. Formuleren is het aanpassen/(her)formuleren van deze ideeën. Reviseren is het

controleren. Een groepje dat samen aan een schrijftaak werkt, volgt dus dezelfde processen als een individuele leerling. Door inhoudelijke problemen en retorische problemen op te lossen, leidt dit tot leren (Bereiter en Scardamalia, 1987).

Kinderen die samen schrijven zijn dus samen aan het leren. Om deze functies samen te kunnen uitvoeren, wordt de tekst hardop voorgelezen, zodat alle leerlingen mee kunnen denken. Het voorlezen en de interactie daarna maakt inzichtelijk in welke fase leerlingen zich bevinden. Met andere woorden: interactie maakt het schrijfproces inzichtelijk. Dat zij dit samen doen, zorgt ervoor dat ze in aanraking komen met andere ideeën, wat zorgt voor cognitieve herstructurering.

Samen schrijven om te leren

Bij schrijven om te leren wordt schrijven ingezet als middel om leerstof te verwerken (Herder, 2005). In mijn onderzoek heb ik gekeken wat het voordeel is van sámen schrijven boven alleen schrijven en ik kom daarbij tot de volgende conclusie. Door samen te schrijven zijn de kinderen niet alleen bezig met de schriftelijke taalvaardigheid, maar ook met de mondelinge taalvaardigheid. Doordat ze met elkaar praten, kunnen ze er verder over nadenken. Door samen te schrijven leren ze vakbegrippen en kunnen ze hun bestaande kennis uitbreiden en verdiepen. Daarnaast kan er ook nog interactie plaatsvinden over de vorm van de tekst. Ze kunnen praten over de opbouw, de woordkeuze, de formuleren, het doel en het publiek en elkaar daarbij ook op een hoger plan tillen. Schrijven kan dus bijdragen aan het leerproces van kinderen. Door actief bezig te gaan met de gelezen tekst en er samen over te praten, onthouden kinderen beter wat ze gelezen hebben. Doordat leerlingen samen praten, zullen ze hun voorkennis koppelen aan het onderwerp. Ze moeten hun gedachten uitleggen en hun ideeën beargumenteren.

Door kinderen samen te laten redeneren, stimuleer je de taal- en denkontwikkeling (Anke Herder, 2005). Een gezamenlijke schrijftaak lokt gezamenlijk redeneren uit, waardoor je dus de taal- en denkontwikkeling stimuleert.

Optimale interactie

Wat je wilt zien is een exploratief gesprek, omdat er dan kennisconstructie plaatsvindt. (Mercer, 1995). Tijdens het samenwerken aan een schrijftaak zie je dat kinderen soms exploratief met elkaar praten. Ze beargumenteren hun mening en bouwen voort op wat de ander zegt. Zo construeren ze gezamenlijke kennis. In sommige gevallen praten de leerlingen nog cumulatief. Hier ligt een taak voor de leerkracht om met de klas afspraken te maken over het samenwerken, zodat een meer exploratieve manier van praten wordt gestimuleerd.

5.3 Methodische discussie

Ik heb onderzoek gedaan naar de interactie rond een gezamenlijke schrijftaak en in hoeverre daarbij sprake is van gezamenlijke kennisconstructie. In het antwoord op mijn deelvragen heb ik de interactie beschreven en heb ik beschreven welke momenten leerzaam zijn en waarom. Ik heb dus onderzocht wat ik wilde weten. Mijn onderzoek is herhaalbaar, iemand kan mijn resultaten toetsen op nieuw beeldmateriaal van kinderen die samen schrijven.

Ik heb in mijn aanpak een theoretisch kader uitgezet, maar ben niet met vooraf vastgestelde categorieën de data gaan analyseren. Doordat ik eerst een vrije observatie heb gedaan, heb ik voorkomen dat ik van tevoren al een tunnelvisie had en daardoor dingen over het hoofd zou zien. Door mijn ideeën te toetsen aan nieuw beeldmateriaal, heb ik voor extra betrouwbaarheid gezorgd. Analyse van videobeelden en zorgvuldig gebruik van transcripten waarborgen de validiteit van mijn onderzoek. De transcripten in mijn verslag ondersteunen mijn beweringen en zorgen ervoor dat iemand anders kan toetsen of wat ik beweert ook daadwerkelijk klopt.

Omdat ik het onderzoek heb uitgevoerd in groep 3/4, 5/6 en 7/8 heb ik een grote variëteit in leeftijden onderzocht. De opdrachten waren anders, waardoor de interactie die ik beschreven heb niet alleen bij een bepaalde soort opdracht voorkomt. Ik heb duidelijk beschreven welke stappen ik tijdens mijn onderzoek heb gezet. Mijn begeleider heeft meerdere malen kritisch naar mijn onderzoek gekeken, wat de betrouwbaarheid verhoogt. Door mijn resultaten in tabellen en diagrammen te plaatsen, heb ik gezorgd voor een overzichtelijke ordening van mijn gegevens.

Aangezien interactie niet een geregisseerde context is en onderhevig is aan interpretatie, is het moeilijk objectief te observeren. Om toch zo objectief mogelijk te kijken naar interactie tussen kinderen die samen schrijven, kun je gebruik maken van categorieën. Met deze categorieën kun je beeldmateriaal rondom samen schrijven observeren en met elkaar vergelijken op een objectieve manier, mits enkel beschreven wordt wat er te zien is, zonder dit te interpreteren.

5.4 Vervolgonderzoek

Mijn onderzoek heeft een heleboel antwoorden opgeleverd, maar roept bij mij ook nog een aantal vragen op. In een eventueel vervolgonderzoek zou ik mij graag met deze vragen bezighouden.

Kinderen leren tijdens de interactie van elkaar. Dit betekent dat je afhankelijk bent van je groepsgenoten. Kinderen moeten willen samenwerken, vandaar ook dat er een taak moet zijn die samenwerken nodig maakt en wedijveren niet uitlokt. Als beide leerlingen het antwoord niet weten, kunnen ze elkaar fout verbeteren. Als de één niet bereid is de ander te helpen, kan er niet worden geleerd. Belangrijk is dus om kritisch te kijken naar de groepssamenstelling. Welke leerlingen kunnen iets aan elkaar hebben? Aan welke voorwaarden moet de interactie voldoen wil deze bijdragen aan gezamenlijke kennisconstructie?

Ook vraag ik mij af wat de invloed van de taakverdeling is op het leerrendement. Ik vraag me af of een leerling die vrijwel nooit iets toevoegt evenveel leert als een leerling die het hoogste woord voert. Tijdens de fragmenten die ik heb bekeken waarin leerlingen samenwerken aan een schrijfopdracht, is te zien dat leerlingen soms inactief zijn, terwijl een andere leerling aan de opdracht werkt. In een vervolgonderzoek zou ik willen kijken wat de invloed van de groepsgrootte is op de interactie. Een leerling die alleen werkt aan een opdracht, kan ook momenten hebben waarop hij met andere dingen bezig is. Toch vraag ik me af welke invloed de taakverdeling heeft op het leren en hoe de beurtwisseling verloopt. Heeft iedereen gelijke inbreng en is het voor iedereen even leerzaam? Hoe lang is iedereen aan het woord? Hoe is de taakverdeling als kinderen samen schrijven?

Daarnaast zou ik willen onderzoeken wat de rol is van de leider in een groepje. Ik heb gezien dat de leider bepaalt welke inbreng verworpen wordt en hoe de beurtverdeling is. Dit roept vragen bij mij op. Wat zijn de taken van de leider? Hoe wordt je een leider? Je ziet dat mogelijk interessante suggesties door de leider van tafel worden geveegd, dit zou invloed kunnen hebben op het eindproduct. Welke invloed heeft de leider op de interactie en op het eindproduct? Kortom, welke rol speelt de leider in de interactie als kinderen samen schrijven.

Het schrijven op de computer zou van invloed kunnen zijn op de interactie. Bij de kinderen die met pen en papier werken, wordt er gepraat over de formulering. Bij de kinderen die op de computer werken, wordt er niet over gediscussieerd, maar past de ene leerling de tekst aan van de andere

leerling na een beurtwisseling. In de twee fragmenten waar met pen en papier gewerkt wordt, brengen de leerlingen elkaar op ideeën, achter de computer gebeurt dit niet, maar neemt de één het schrijven van de ander over als die geen ideeën meer heeft. De oorzaak zou gezocht kunnen worden in het werken achter de computer. Het kan ook een andere oorzaak hebben. Zoals dat de jongens vaker samenwerken, waardoor er een patroon is ontstaan in de interactie. Wellicht daagt het werken op de computer uit tot het bezighouden met de vorm.. Om de invloed van werken op de computer op de interactie te kunnen vaststellen is verder onderzoek nodig. Zijn er verschillen te zien in de interactie tussen leerlingen die schrijven met pen en papier en leerlingen die op de computer werken? En hoe kan in beide situaties het samen schrijven geoptimaliseerd worden?

Kinderen besteden over het algemeen het grootste gedeelte van de tijd aan het praten over vorm en op de tweede plaats pas over inhoud. Als je doel is dat de kinderen iets leren over vorm, dan is dit prima, maar als je doel is dat de kinderen inhoudelijk leren van het schrijven, dan zullen kinderen toch meer gericht moeten zijn op de inhoud. Het is belangrijk de schrijftaak dusdanig vorm te geven dat het interactie over de inhoud uitlokt. We hebben gezien dat de leerkracht van invloed is op waar de leerlingen zich op richten in de interactie: is gericht op inhoud, dan zijn de leerlingen het in de interactie onderling ook. Om te kunnen vaststellen of dit in alle gevallen zo is, zal er verder onderzoek gedaan moeten worden, want bij school 2 richten de leerlingen zich wel op vorm, terwijl de leerkracht dat niet doet. Dit zou kunnen komen doordat de leerkracht zich normaal wel op de vorm richt in de begeleiding, de leerkracht in een eerdere groep erg op vorm gericht was, de leerkracht zich eerst op vorm heeft gericht en zich nu op inhoud richt. Hoe dit komt is op dit moment onduidelijk. Als de leerkracht erbij komt, wordt de interactie onmiddellijk op de leerkracht gericht. Wat is de rol van de leerkracht? Wat is de invloed van de aanwezigheid van een leerkracht op de interactie? Zijn de kinderen op vorm gericht als de leerkracht op vorm gericht is? Kortom welke rol speelt de leerkracht in de interactie als kinderen samen schrijven en hoe kan de leerkracht de interactie positief beïnvloeden? Wat is gewenst leerkrachtgedrag?

Ik vraag me af of de leeftijd invloed heeft op de interactie. Te zien is bijvoorbeeld dat kinderen in de middenbouw nog relatief veel tijd kwijt zijn aan het opschrijven van wat ze bedacht hebben. Het zou goed kunnen zijn dat de leeftijd invloed heeft op de interactie. Wat zijn de verschillen tussen kinderen in de midden- en bovenbouw? Hebben zij andere opdrachten nodig? Richten zij zich meer op vorm of op inhoud? Is er verschil in interactie en leermomenten? Daarnaast heeft de opdracht ook invloed op de interactie. De ene opdracht lokt meer interactie uit over vorm en de andere opdracht lokt meer interactie uit over inhoud. Is er verschil tussen een opdracht waarbij de kinderen informatie moeten bedenken of een opdracht waarbij kinderen informatie moeten lezen? Als er veel

aanwijzingen over de vorm in een opdracht staan, richten kinderen zich dan automatisch minder op de inhoud?

School 1 houdt zich het dubbele van de tijd van de andere scholen bezig met andere dingen. Dit is geen effectieve leertijd. Dit zou te maken kunnen hebben met de bouw, de opdracht, de leerkracht of de groepsgrootte, maar waardoor dit precies komt heb ik niet onderzocht. Wat beïnvloedt de taakgerichtheid van de leerlingen tijdens het samen schrijven? En wat is de invloed van het al dan niet taakgericht zijn van de leerlingen op het leerrendement?

Soms is de interactie niet zo leerzaam als hij geweest had kunnen zijn. Zo staan de leerlingen een paar keer op het punt een discussie te beginnen. Hier ligt een kans op leren, aangezien argumenteren en redeneren erg leerzaam zijn, maar deze discussies worden afgekapt, waardoor een mogelijk leermoment verloren gaat. Ook vindt er soms geen interactie plaats, waardoor dus logischerwijs ook niet geleerd kan worden van de interactie. Soms vindt er bijna geen discussie plaats hierover, ze nemen kritiekloos de suggesties van de ander over, wat een cumulatieve manier van praten is, waarbij de kans op gezamenlijke kennisconstructie niet heel groot is. Echter: het kan ook zo zijn dat de één een idee inbrengt, wat beter is dan het idee van de ander. Daardoor worden kinderen in contact gebracht met andere ideeën. Door in contact te komen met ideeën van anderen, vindt er cognitieve herstructurering plaats, wat bijdraagt aan leren. Ik vraag me af wat de optimale omstandigheden zijn voor de interactie tijdens het samen schrijven. Wanneer wordt er hier het meeste rendement uitgehaald?

6 Bronnen

Barnes, D. (1992) *The role of talk in learning*. Hodder & Stoughton, Londen.

Bereiter, C., (2003), *Education and mind in the knowledge age*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah.

Bereiter, C., & Scardamelia, M., (1987), *The psychology of written composition*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale.

Berenst, J. (2012), *Taalgebruik in de klas, als basis voor kennisconstructie*; NHL-hogeschool, Leeuwarden.

Bodde-Alderlieste, M., Paus, H., Smits, M. & van Toorenburg, H. (2002): *Driemaal taal*. Wolters-Noordhoff, Groningen.

Damhuis, R., Blauw, A., Tammes, A.C., & Sytema, S. (2008) *En wat denken jullie? Over de leerbaarheid van interactievaardigheden bij (aanstaande) leerkrachten* Kenniskring Interactie en taalbeleid in multiculturele scholen; Marnix Academie, Utrecht.

Damhuis, R., Litjens, P. (2003). *Mondelinge Communicatie. Drie werkwijzen voor mondelinge taalontwikkeling*. Nijmegen.

Elberts, E. (2009) *Leren in klasse-interactie, waar gaat het ook alweer om?*, Universiteit Utrecht, Utrecht.

Elsacker W., Beek van der, A., Hillen, J. & Peters, S., (2006), *De Taallijn, handboekinteractief taalonderwijs groep 1 en 2*, Sardes en Expertise Centrum Nederlands, Nijmegen.

Elsäcker W., Damhuis, R., Droop M. & Segers, E., (2011) *Zaakvakken en taal- twee vliegen in een klap-taalontwikkeling stimuleren bij het zaakvakonderwijs in groep 5-8 van de basisschool*, Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen.

- Gorp van, K., (2003), *Lezen, dat doe je niet alleen! Differentiatie in een taakgerichte leesaanpak*. Vonk. Jaargang 32, Edegem.
- Hayes, J.R., (1996), *A new framework for understanding cognition and affect in writing*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale.
- Herder, A., (2005) *Schrijven om te leren*, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.
- Janson, D. & Memeling, D. (2006), *Observeren kun je leren*, HB-uitgevers, Baarn.
- Janssen, T. red, (2002), *Taal in gebruik- een inleiding in de taalwetenschap*, Sdu uitgevers, Den Haag.
- Koole, T. & Houtkoop, H. (2000) *Hoe mensen communiceren met taal*, Coutinho, Bussum.
- Mercer, N., Nelissen, Z., & Bongers, C., (1999), *Samen leren- de praktijk van interactief onderwijs*, Sardes, Utrecht.
- Nelissen, J. & Elbers, E., (2002), *Leren door samenwerken– de praktijk van interactief onderwijs*, Universiteit Utrecht, Utrecht.
- Nijland, F.J., (2011) *Mirroring interaction. An exploratory study into student interaction in independent working*. Tilburg University, Tilburg.
- Paus, H. red, (2006), *Portaal praktische taaldidactiek voor het primair onderwijs*, Coutinho, Bussum.
- Sijtsma, J.M., Aarnoutse, C. & Verhoeven, L (1999) *Taalontwikkeling van nul tot twaalf*. Nijmegen.
- Swain, M., Brooks, L. & Tocalli-Beller, A (2002), *Peer dialogue as a means of second language learning*. University of Cambridge, Cambridge.
- Verhallen, M. & Walst, R (2011), *Taalontwikkeling op school, handboek voor interactief taalonderwijs*, Coutinho, Bussum.
- Verhoeven, N. (2010), *Wat is onderzoek- praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*, Boom-Lemma, Den Haag.

Walsweer, A., (2012), *Het effect van een interventie op kleine Friese basisscholen (Ruimte voor leren)*, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.

Sites:

www.taaluniversum.org

www.woorden.org

www.encyclo.nl

<http://cteno.be>

www.taalpilots.nl

www.onderwijsmaakjesamen.nl

www.leraar24.nl

Conferentie:

Heerenveen, 22 mei 2013, workshop voor taalcoördinatoren, Suzanne van Norden en Lucie Visch (Stichting Taalvorming)

Bijlagen

Bijlage 1 – Analyse observaties

<u>Interactie met:</u>	<u>Wat ze doen:</u>	<u>Interactie:</u>	<u>Beurtwissel:</u>
• De leerling(en) waarmee de opdracht gemaakt wordt • Leerling(en) uit een andere groep • De leerkracht ➤ Leerkracht plaats een opmerking ➤ Leerling geeft uitleg aan de leerkracht ➤ Leerkracht geeft een opdracht ➤ Leerkracht neemt de opdracht over	• Schrijven aan de tekst • De tekst verbeteren/aanpassen • Plaatjes zoeken • Informatie zoeken (internet/boek) • Informatie lezen	• Suggestie ➤ Aannemen ➤ Herhalen ➤ Nadenken over suggestie ➤ Aanpassen ➤ Ter discussie stellen ➤ Verwerpen - Over een ander onderwerp beginnen - Afkeurend kijken - Suggestie negeren • Formuleren • Keuzes bieden • Uitleggen • Aansporen • Taken verdelen • Twisten • Opdracht voorlezen	• Papier overnemen • Als één niet weet hoe het verder moet • Omdat degene die schrijft aangeeft dat de ander aan de beurt is ➤ De tekst nalezen en verbeteren/aanpassen ➤ Nieuwe tekst toevoegen • Omdat degene die meeleeft aangeeft dat het zijn beurt is • Geen beurtwissel

		• Voorlezen wat opgeschreven is • Herhalen • Om input vragen • Input geven • Informatie toevoegen • Bevel geven • Uitleg woordbetekenis • Erbij betrekken > vraag > opmerking > non-verbaal • Bevestiging vragen • Bevestiging geven • Compliment geven • Vragen stellen • Discussiëren over inhoud • Discussiëren over vorm • Beargumenteren • Uitleg geven • Aanwijzingen geven • Terugblikken	

		• Kritiek geven ➤ Kritiek wordt verworpen ➤ Er wordt iets met de kritiek gedaan	
<u>Rol van de leerkracht:</u>	<u>Als er niet over de taak gepraat wordt:</u>	<u>Taakverdeling:</u>	<u>De rol van de leider:</u>
• Verwijst naar opdracht • Legt uit • Biedt hulp • Opdracht samen doorlopen • Nieuwe input geven • Suggestie geven • Checken of aanwijzingen effectief zijn geweest • Geeft uitsluitsel bij	• Andere dingen doen • Elkaar corrigeren • Praten over een ander onderwerp • Leerkracht in de gaten houden • Twisten over een ander onderwerp • Grappen maken • Nadenken • In de verte	• Schrijven • Formuleren • Meekijken/meelezen • Niet betrokken bij taak • 1 duidelijke leider • Meerdere leiders • Gelijkwaardig	• Beurten geven • Inbreng aannemen/verwerpen (soms waardevolle informatie) • Bepalen wat opgeschreven wordt • Inbreng formuleren • Bepalen of iemand mag praten • Praten met de leerkracht

discussie • Verwerpt commentaar van leerlingen • Motiveert • Betrekt leerling(en) bij de opdracht • Moedigt aan • Geeft compliment • Controleert • Evalueert	staren • Schrijven • Gapen • Met kinderen buiten het groepje praten • Zingen • Lachen		

- De leerlingen praten over de organisatie:	- De leerlingen praten over de inhoud:	De leerlingen praten over de vorm:	De leerlingen praten over de opdracht:	- De leerlingen praten over de lay-out:
➤ Wie gaat er schrijven? ➤ Hoe gaan we het	➤ De betekenis van een woord ➤ Welke informatie	➤ Spelling ➤ Interpunctie ➤ Formulering	➤ Wat is de opdracht? ➤ Opdracht voorleze	➤ Kleur ➤ Lettertyp ➤ Grootte ➤ Plaatjes

doen?	e in de	➤ Aanhef	n	
➤ Argumenteren	tekst moet	➤ Afsluiting	➤ Opdracht herformuleren	
➤ Tijdsplanning	➤ Hoe ze de informatie het beste kunnen opschrijven	➤ Het handschrift	➤ Opdracht herhalen	
➤ Wat is er al gedaan?		➤ Publiek	➤ Hulpkaart voorlezen	
➤ Waar zijn de benodigde spullen?	➤ Welke informatie ze nog meer nodig hebben		➤ Reden van de opdracht	
➤ Taakverdeling			➤ Publiek	
➤ Onderwerp bepalen			➤ Vragen formuleren	
			➤ Herhalen wat al opgeschr even is	
			➤ Taakverdeling	

School	1	2	3	Overeenkomsten	Verschillen
Onderwerp	<u>De organisatie:</u> *Wie gaat er schrijven? *Hoe gaan we het doen? *Argumenteren *Tijdsplanning <u>De vorm:</u> *Spelling *Formulering *Aanhef *Afsluiting <u>De opdracht:</u> *Wat is de opdracht? *Opdracht voorlezen *Opdracht herformuleren *Opdracht	<u>De organisatie:</u> *Wat is er al gedaan? *Waar staat het bestand? *Wie doet wat? *Aan welk onderwerp gaan ze werken? <u>De inhoud:</u> *De betekenis van een woord. *Welke informatie in de tekst moet *Hoe ze de informatie het beste kunnen opschrijven *Welke informatie ze nog meer	<u>De organisatie:</u> * Wat gaan we schrijven? *Taakverdeling <u>De opdracht:</u> * Wat is de opdracht? * Voor wie gaan we schrijven? *Hoe pakken we het aan? <u>De vorm:</u> *Spelling *Formulering *Interpunctie <u>De opdracht:</u> *Wat is de opdracht? *Opdracht voorlezen	In alle 3 de fragmenten praten de kinderen over de taakverdeling en de aanpak. In fragment 1, 2 en 3 vindt er interactie plaats over de de vorm. Spelling, formulering, interpunctie en opbouw worden besproken (1 en 3) of verbeterd na een beurtwissel (2). In alle 3 fragmenten praten de kinderen	In fragment 2 wordt teruggeblikt op wat al eerder is gedaan. In fragment 2 wordt niet over de vorm gepraat. Na de beurtwisseling past de ene leerling de tekst van de ander aan, zonder overleg. In fragment 1 wordt de tijdsplanning nauw in het oog gehouden. In fragment 2 en 3 wordt over de lay-out gesproken. In fragment 2 gaat dat over de opmaak op de computer in

	voorlezen *Hulpkaart voorlezen *Reden *Publiek *Vragen formuleren <u>De inhoud:</u> *Welke informatie in de tekst moet *Hoe ze de informatie het beste kunnen opschrijven *Welke vragen ze gaan formuleren *Voorlezen van wat al is opgeschreven	nodig hebben *Voorlezen van wat al is opgeschreven *De lay-out: *Kleur *Lettertype *Grootte *Plaatjes	*Publiek <u>De inhoud:</u> *De betekenis van een woord. *Welke informatie in de tekst moet *Formulering *Publiek *Voorlezen wat al opgeschreven is <u>De lay-out:</u> * los- of vastschrift	over de opdracht. Ze formuleren wat de opdracht precies is en bespreken hoe ze dat gaan aanpakken. In alle 3 de fragmenten voorlezen de leerlingen wat al is opgeschreven. In alle 3 de fragmenten wordt er gesproken over de formulering met het publiek in gedachten. In alle 3 fragment wordt besproken wat er in de	fragment 3 over het handschrift. In fragment 2 en 3 wordt er over de woordbetekenis onderhandeld, in fragment 1 niet.

				tekst moet komen en hoe dat het beste kan worden opgeschreven.	
Actie	*Schrijven *Verbeteren *Lezen *Praten	*Plaatjes zoeken *Schrijven *Verbeteren *Lezen *Informatie zoeken *Praten	* Schrijven * Praten * Lezen	In alle fragmenten wordt er gepraat, geschreven en teruggelezen.	In fragment 2 wordt er gelezen voor meer informatie. In fragment 1 en 3 komt de informatie uit de kinderen zelf. In fragment 2 wordt er geschreven op de computer, waardoor zaken als lettertype, plaatjes en kleur aan de orde komen. In fragment 1 en 3 wordt er met de hand geschreven.
Interactie/Taalhandelingen	*Suggestie >Aannemen	*Bevestiging vragen * Vraag om	*Vraag om input	In alle 3 de fragmenten worden er	In fragment 2 wordt er kritiek gegeven op

	>Verwerpen	input	*Suggestie geven	suggesties gedaan.	elkaar, in fragment 1 en 3 niet.
	>Aanpassen	*Bevestiging geven	>Suggestie voorlezen	In alle fragmenten betrekken	In fragment 1 en 3 is er een twist, in fragment 2 niet.
	*Voorzeggen wat opgeschreven moet worden	*Om input vragen	>nadenken over suggestie	leerlingen elkaar bij de taak.	
	* Vraag om input	*Input geven	>suggestie aanpassen		In fragment 2 wordt elkaar om bevestiging gevraagd, in fragment 1 en 3 niet.
	* Argumenten geven	*Ter discussie stellen van de inhoud/vorm	*Erbij betrekken	In alle 3 de fragmenten wordt voorgelezen	
	*Keuzes bieden	*Een nieuw voorstel opperen	*Over een ander onderwerp	wat er al op papier staat.	
	*Uitleggen	>Voorstel wordt geaccepteerd	*Welles/nietes	In alle fragmenten wordt er om nieuwe input gevraagd.	In fragment 3 geven de leerlingen elkaar complimenten in fragment 1 en 2 niet.
	*Aansporen	>Voorstel wordt afgewezen	*Compliment geven		
	*Taken verdelen	>Voorstel wordt ter discussie gesteld	*Voorlezen wat tot nu toe opgeschreven is	In de 3 fragmenten worden meningen beargumente erd.	In fragment 1 en 3 wordt uitleg gegeven over woordbetekenis , in fragment 2 niet.
	*Voorlezen wat opgeschreven is	* Argumenten geven	*Informatie toevoegen		
	*Nieuwe input geven	*Kritiek geven op elkaar	*Taakverdelen		
	*Bevel geven	>Kritiek wordt	*Uitleg woordbetekeni s		In fragment 1 worden als

	*Uitleg woordbeteken s *Erbij betrekken	verworpen >Er wordt iets met de kritiek gedaan >Kritische vragen stellen aan elkaar *Suggestie geven >Suggestie wordt aangenomen >Suggestie wordt ter discussie gesteld >Suggestie wordt afgewezen -Over een ander onderwerp beginnen -Afkeurend kijken - Suggestie	*Terugblikken *Nieuwe informatie inbrengen >Discussie voeren >Argumenten geven >Informatie aanpassen >Voorlezen		enige keuzes voorgelegd.

		negeren *Uitleg geven *Aanwijzingen geven *Erbij betrekken			
Beurtwissel	*Papier overnemen	*Als één niet weet hoe het verder moet *Omdat degene die schrijft aangeeft dat de ander aan de beurt is *De tekst nalezen en verbeteren/aanpassen *Nieuwe tekst toevoegen	*geen beurtwissel *discussie over beurtwissel		De beurtwisseling verloopt in alle 3 fragmenten verschillend. In fragment 1 verandert er niets na de beurtwisseling. In fragment 3 wordt niet gewisseld. In fragment 2 wordt de tekst geredigeerd na een beurtwissel en gebeurt de beurtwisseling op initiatief van beide leerlingen.

Taakverdeling	*1 schrijft, 1 formuleert, 2 kijken mee	*1 schrijft, de ander leest mee *1 schrijft de ander participeert niet *1 schrijft, de ander leest	*1 schrijft, 2 lezen mee *1 schrijft, 1 participeert, 1 niet * 1 schrijft, 2 participeren niet *1 schrijft, 1 formuleert, de ander leest mee	In fragment 2 en 3 wisselt de betrokkenheid van de leerling die niet schrijft.	In fragment 2 voeren 2 leerlingen de taak uit en kijken 2 leerlingen mee, maar hebben nauwelijks inbreng.
Interactie met	* de groepsgenoten * de leerkracht * de cameravrouw	* De leerling waarmee de opdracht gemaakt wordt *Een leerling uit een andere groep *De leerkracht	*De leerkracht *Kinderen binnen de groep *Kinderen buiten de groep	In alle gevallen is er interactie tussen de groepsgenoten. In alle fragmenten is er interactie met de leerkracht.	In fragment 2 en 3 is er interactie met kinderen buiten de groep. In fragment 1 is er interactie met de cameravrouw, deze is in fragment 2 en 3 afwezig.
Rol van de leerkracht	*Controleren of de opdracht begrepen is *Hulp bieden	*Leerkracht plaats een opmerking *Leerling geeft	*Verwijst naar opdracht *Geeft uitsluitsel bij		In fragment 1 en 3 controleert de leerkracht de leerlingen, in fragment 2 niet.

	*Opdracht samen doorlopen *Nieuwe input geven *Suggestie geven *Checken of aanwijzingen effectief zijn geweest	uitleg aan de leerkracht *Leerkracht geeft een opdracht *Leerkracht neemt de opdracht over	discussie *Verwerpt commentaar van leerlingen *Motiveert *Betrekt leerling erbij *Moedigt aan *Geeft compliment *Nieuwe inbreng *Controleren *Evalueren	In fragment 1 biedt de leerkracht hulp bij het begrijpen van de opdracht. In fragment 1 en 3 geeft de leerkracht nieuwe inbreng, in fragment 2 niet. In fragment 2 neemt de leerkracht de opdracht over en geeft een nieuwe opdracht. In fragment 2 laat de leerkracht de leerling uitleg geven. In fragment 3 heeft de leerkracht de rol van motivator: deze

					geeft complimenten, moedigt aan, betreft leerlingen bij de taak. Daarnaast speelt de leerkracht een belangrijke rol in de discussie: deze verwerpt commentaar, geeft uitsluitel en evalueert.
Rol van de leider	*Beurten geven *Inbreng aannemen/verwerpen (soms waardevolle informatie) *Bepalen wat opgeschreven wordt *Inbreng formuleren *Bepalen of iemand mag praten *Praten met de leerkracht	* geen duidelijke leider aanwezig	* vragen om inbreng *Beurten geven *Inbreng aannemen/verwerpen *Inbreng formuleren * schrijven * voorlezen	In fragment 1 en 3 is een duidelijke leider aanwezig. Deze geeft beurten, behandelt inbreng en herhaalt.	In fragment 2 is geen duidelijke leider aanwezig. In fragment 1 is de taak van de leider om met de leerkracht te praten. In fragment 3 is de leider ook schrijver.

Als er niet over de taak gepraat wordt	*Praten over de camera *Gek doen met de camera *Elkaar corrigeren *Praten over een ander onderwerp *Leerkracht in de gaten houden *Twisten over een ander onderwerp *Grappen maken *Interactie met cameravrouw *Op tafel schrijven	*Naar de printer lopen *Plaatjes zoeken	*Nadenken *In de verte staren *Schrijven *Gapen *Met kinderen buiten het groepje praten *Zingen *Lachen	In fragment 2 en 3 wordt er gelachen, gepraat over andere dingen, worden er andere dingen gedaan.	In fragment 2 wordt er weinig buiten de taak om gedaan, behalve plaatjes zoeken en naar de printer lopen. In fragment 3 wordt de leerkracht erg nauwlettend in de gaten gehouden, wordt er veel tijd niet aan de taak besteedt, corrigeren de leerlingen elkaar en vindt er interactie plaats met de cameravrouw en zijn de leerlingen zich erg bewust van de camera. In fragment 2 en 3 wordt het merendeel van de tijd aan de taak besteedt en zijn de

					leerlingen zich minder bewust van de camera.

Bijlage 2 – Analyse tijdsbesteding

Fragment	1 0.00-22.45	2 0.00-29.40	3 16.00-29.00
Vorm	0.00-0.30	4.50-5.50	16.00-16.40
	1.00- 1.50	6.00-7.40	17.20-19.20
	2.30-3.10	9.40-9.50	19.50-20.20
	5.30-6.20	10.40-10.50	21.20-22.00 (lk)
	10.00-11.10	11.30-11.50	23.00-23.20
	11.50-12.00	12.40-12.50	23.50-24.00
	12.20-13.10 (lk)	15.10-16.30	25.40-26.00 (lk)
	13.30-13.40 (lk)	16.50-18.30	27.30-28.10
	13.40-13.50	18.40-19.10	28.20-28.40
	14.00-14.50	19.50-20.00	
	15.10-15.50	20.10-20.40	
	16.20-17.10	20.50-21.20	
	17.30-18.00	22.40-23.10	
	18.20-18.30		
	18.40-19.10		
	19.30-19.40		
Inhoud	0.30-1.00	5.50-6.00	16.40-17.00
	3.40-4.30	7.40-9.40	17.10-17.20
	5.00-5.30	9.50-10.40	19.20-19.50
	6.20-6.40	10.50-11.10	20.50-21.20
	7.10-7.20	11.50-12.40	22.00-22.20 (lk)
	8.50-10.00	12.50-13.00	22.40-23.00
	13.10-13.30 (lk)	14.00-15.10	23.20-23.50
	19.10-19.30	20.00-20.10	24.00-25.30 (lk)
	20.00-20.20	23.10-24.00	26.00-26.40 (lk)
	21.10-21.40	24.10-27.20	27.10-27.30
		27.20-28.00 (lk)	
		28.10-29.40 (lk)	

Andere dingen	1.50-2.30	0.00-4.50	17.00-17.10
	3.10-3.40	11.10-11.30	20.20-20.50
	4.30-5.00	13.00-14.00	22.20-22.40 (lk)
	6.40-7.10	16.30-16.50	25.30-25.40 (lk)
	7.20-8.50	18.30-18.40	26.40-27.10
	11.10-11.50	19.10-19.50	28.10-28.20
	12.00-12.20	20.40-20.50	28.40-29.00
	13.50-14.00	21.20-22.40	
	14.50-15.10	24.00-24.10	
	15.50-16.20	28.00-28.10 (lk)	
	17.10-17.30		
	18.00-18.20		
	18.30-18.40		
	19.40-20.00		
	20.20-21.10		
	21.40-22.45		

Bijlage 3- Analyse voorlezen

School 1 (4 leerlingen, groep 5/6, brief)			
Tijd	Wat gebeurt er	Wat gebeurt er daarna	Functie
1.54	'Oké.' Alles voorlezen.	Discussie over handschrift.	Onduidelijk.
2.41	Alles voorlezen. Stilte laten vallen/	Nieuwe ideeën worden geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
3.33	Alles voorlezen 'omdat...'	Nieuwe ideeën worden geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
3.55	Alles voorlezen 'even meedenken!'	Nieuwe ideeën worden geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
5.02	Laatste zin voorlezen.	Nieuwe ideeën worden geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
5.56	Laatste zin voorlezen.	De laatste zin wordt opnieuw geformuleerd.	Aanpassen.
6.00	Laatste zin voorlezen.	De laatste zin wordt opnieuw geformuleerd, daarna worden er nieuwe ideeën geopperd.	Aanpassen. en nieuwe ideeën genereren.
12.32	Alles voorlezen.	De leerkracht leest de tekst door.	Controle door de leerkracht.
13.40	Het groepje begint opnieuw met de brief.		
14.00	Alles voorlezen.	Nieuwe ideeën worden geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
15.00	Alles voorlezen.	Er wordt gekeken of het zo goed is.	Controleren.
15.12	Alles voorlezen.	Nieuwe ideeën worden	Nieuwe ideeën

		geopperd.	genereren.
15.22	Alles voorlezen.	De zin waaraan begonnen is wordt afgemaakt.	Aanpassen.
15.42	Alles voorlezen.	Nieuwe ideeën worden geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
15.50	Alles voorlezen. 'Is dat goed?'	Bevestigen.	Controleren.
16.10	Alles voorlezen.	Nieuwe ideeën worden geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
16.41	Alles voorlezen.	Suggestie geven, 'toch?' Herformuleren.	Aanpassen.
17.30	'Eh....' Alles voorlezen.	Ja? Instemming.	Nieuwe ideeën genereren, controleren.
19.59	Laatste zin voorlezen. 'Juul, wat moest er nou nog meer bij deze vraag?'	Julian en de anderen opperen ideeën.	Nieuwe ideeën genereren.
21.16	'Nu hebben we' laatste zin voorlezen 'nu moeten we nog een vraag.'	Vragen worden geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
School 2 (2 leerlingen, groep 7/8, verslag)			
Tijd	Wat gebeurt er	Wat gebeurt er daarna	Functie
5.09	Tekst die opgeschreven is vragend voorlezen, 3 keer achter elkaar.	De tekst wordt weggehaald.	Controleren.
6.01	Hele tekst voorlezen.	De tekst wordt aangepast.	Controleren.
8.44	'Kevin, kan het niet	Geeft een andere	Aanpassen.

	beter anders?' Alles voorlezen.	suggestie voor formulering. De tekst wordt aangepast.	
11.30	Mompelt en leest de tekst terug.	Past spelling aan. 'Doe maar eh..'	Controleren en nieuwe ideeën genereren.
15.30	Wisselen van beurt. Leest de tekst na.	Vervangt woorden.	Controleren.
School 3 (3 leerlingen, groep 3/4, brief)			
Tijd	Wat gebeurt er	Wat gebeurt er daarna	Functie
16.40	Alles voorlezen wat opgeschreven is.	'Ok, wat zullen we daarna schrijven?' Nieuwe inbreng. Voorlezen met de nieuwe inbreng. Inbreng afkeuren. Voorlezen en herformuleren nieuwe inbreng. Inbreng aannemen en opschrijven.	Nieuwe ideeën generen en aanpassen..
19.05	'Oke, nu staat er:' alles voorlezen.	Interpunctie aanpassen.	Controleren.
19.35	'Ik lees het nog één keertje voor en dan gaat Angelina zeggen wat er nog meer bij kan.' Alles voorlezen.	Nieuwe input van Angelina. Input wordt opgeschreven.	Nieuwe ideeën genereren.
20.45	'Oké.' Laatste idee herhelen. 'Jay, wat heb je nog meer nodig?'	Nieuwe input van Jay. Daarna opperen alle leerlingen ideeën en deze ideeën worden aangepast, verworpen	Nieuwe ideeën genereren.

		of opgeschreven.	
24.10	Alles voorlezen.	Ze komen erachter dat ze 2 keer piratenjas hebben opgeschreven en vragen zich af of dit erg is.	Controleren.

School 4			
Tijd	Wat gebeurt er	Wat gebeurt er daarna	Functie
3.28	Alles voorlezen.	Nieuwe ideeën worden geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
3.55	Alles voorlezen.	Een nieuw stukje informatie wordt toegevoegd.	Nieuwe ideeën genereren.
4.14	Laatste 3 woorden voorlezen.	Zin wordt gecontroleerd.	Controleren.
6.41	'Dus we hebben nu' alles voorlezen.	De zin wordt hergeformuleerd en daarna volgt er een lange periode van nieuwe ideeën opperen.	Aanpassen + nieuwe ideeën genereren.
11.06	'Welke vragen hebben we?' De vragen worden opgelezen.	De vraag wordt ter discussie gesteld, maar het commentaar wordt verworpen. Daarna worden er weer nieuwe ideeën geopperd.	Controleren + Nieuwe ideeën genereren.
14.08	Het begin teruglezen.	De opdracht wordt ernaast gelegd en er wordt gecontroleerd of de tekst voldoet aan de opdracht.	Controleren.

14.55	Het middenstuk wordt teruggelezen.	De opdracht wordt ernaast gelegd en er wordt gecontroleerd of de tekst voldoet aan de opdracht.	Controleren.
School 5			
Tijd	Wat gebeurt er	Wat gebeurt er daarna	Functie
10.00	Alles voorlezen.	Er worden nieuwe ideeën geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
12.58	Alles voorlezen.	Er worden nieuwe ideeën geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
13.42	Alles voorlezen.	Er worden nieuwe ideeën geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
15.13	Laatste zin voorlezen.	De zin wordt hergeformuleerd.	Aanpassen.
15.44	Alles voorlezen.	Er wordt gekeken of alle informatie klopt.	Controleren.
17.46	Laatste zin voorlezen.	Er worden suggesties gedaan voor nieuwe ideeën.	Nieuwe ideeën genereren.
18.18	Laatste zin voorlezen.	Er worden nieuwe ideeën geopperd.	Nieuwe ideeën genereren.
20.52	‘Gaan we het nakijken’ alles voorlezen.	Spelling wordt aangepast, de woordvolgorde en de interpunctie worden aangepast.	Aanpassen + controleren.

Bijlage 4 – Analyse leermomenten

School 1 0.00-22.45	Onderwerp van de interactie	Leermoment	Hoe
0.00-0.30	Vorm	Nee	n.v.t
1.00- 1.50	Vorm	Formulering	Doordat de kinderen overleggen over welke zin het mooiste is, formuleren ze samen een mooiere zin dan ze alleen zouden hebben gedaan.
2.30-3.10	Vorm	Formulering	Één leerling begint de zin en 2 andere leerlingen maken de zin af. Zo vormen ze samen een zin.
5.30-6.20	Vorm	Nee	De leerlingen staan op het punt een discussie te beginnen over of 'weten' wel of niet in de zin past. Deze wordt echter afgebroken en zo wordt er niet beargumenteerd, waardoor een mogelijk leermoment verloren gaat.
10.00-11.10	Vorm	Spelling.	Het meisje leert dat kunnen met dubbel n moet en hoe je jullie schrijft, door de

			feedback die zij van andere leerlingen krijgt. De jongen oppert dat de zin wellicht niet goed geformuleerd wordt, omdat de andere leerlingen een flauw antwoord terugsturen. De leider kapt dit echter af en meldt deze leerling dat hij er niet bij hoeft te praten, waardoor een mogelijk interessante discussie verloren gaat.
11.50-12.00	Vorm	Nee	Doordat er geen interactie plaatsvindt, leren de leerlingen niet van elkaar.
12.20-13.10 (lk)	Vorm	Opbouw	De leerlingen lopen vast en de leerkracht geeft handvatten voor het opbouwen van de brief, waardoor de leerlingen overnieuw beginnen.
13.30-13.40 (lk)	Vorm	Opbouw	De leerkracht herhaalt hoe de opbouw van de brief in elkaar moet zitten.
13.40-13.50	Vorm	Nee	Het meisje vraagt zich af waar ze mee moet beginnen. Ze krijgt

			bevestiging van de jongens.
14.00-14.50	Vorm	Spelling. Opbouw.	Het meisje leert hoe ze Dylan schrijft. De jongen vertelt dat je in een brief altijd moet beginnen met de naam van degene die het oudst is, de andere 3 leerlingen wisten dit nog niet. Zij leren dus iets over etiquette bij het schrijven van een brief.
15.10-15.50	Vorm	Formulering.	Het meisje vraagt of het goed is. Dit biedt ruimte tot discussie met argumenten, echter wordt er enkel gereageerd met ja.
16.20-17.10	Vorm	Formulering.	Verleden wordt gespecificeerd in vroeger en nu.
17.30-18.00	Vorm	Nee.	Vraagt bevestiging en krijgt deze ook, maar er wordt niets toegevoegd of veranderd.
18.20-18.30	Vorm	Nee.	Schrijft de tekst op.
18.40-19.10	Vorm	Opbouw.	De jongen leest op waar de opdracht aan moet voldoen en het meisje controleert of dit al in de brief staat.

19.30-19.40	Vorm	Nee.	Wordt niets toegevoegd.
0.30-1.00	Inhoud	Nee.	De leerlingen lezen de opdracht.
3.40-4.30	Inhoud	Vragen.	De leerlingen voeren een discussie over welke vragen geschikt zijn om in de brief te zetten en beargumenteren waarom de vraag er wel of niet in moet.
5.00-5.30	Inhoud	Vragen.	De leerlingen brainstormen samen, waardoor ze elkaars ideeën aanvullen en zelf op nieuwe ideeën komen.
6.20-6.40	Inhoud	Nee.	Ze blijven steken in de formulering van de vorige vraag.
7.10-7.20	Inhoud	Nee.	Doordat er geen interactie plaats vindt, wordt er niet van elkaar geleerd.
8.50-10.00	Inhoud	Vragen.	Mogelijk interessante inbreng wordt door de leider van tafel geveegd, ondanks instemming van een andere leerling. Ze brengen nieuwe vragen in en kijken kritisch naar deze

			vragen. Ze geven argumenten waarom het wel of niet een geschikte vraag zou zijn. Ze geven elkaar voorbeelden, waardoor ze elkaar op nieuwe ideeën brengen.
13.10-13.30 (lk)	Inhoud	Nee.	De leerkracht vertelt hoe hij wil dat de brief geschreven wordt, terwijl er meerdere manieren goed kunnen zijn. Hij ontnemt ze zo de mogelijkheid om deze manieren te verkennen.
19.10-19.30 20.00-20.20	Inhoud	Vragen.	Een leerling heeft wel onthouden wat ze op zouden schrijven, de ander niet. Hierdoor komt de inhoud toch in de brief terecht en gaat deze niet verloren.
21.10-21.40	Inhoud	Vragen.	Als de ene leerling geen ideeën meer heeft, vult een andere leerling dit aan.
School 2 00.00-29.40			
4.50-5.50	Vorm	Formulering.	Door de opgeschreven zin een aantal keren

			voor te lezen, stelt de ene leerling deze ter discussie, wat tot een nieuwe formulering leidt.
6.00-7.40	Vorm	Formulering, Opmaak.	De ene leerling wijst de andere leerling op een fout in de tekst, zodat de leerling deze kan corrigeren. De leerlingen bevestigen elkaar. Er vindt een poosje geen interactie plaats, waardoor 1 leerling zelf niets doet, maar alleen meekijkt.
9.40-9.50	Vorm	Spelling.	De ene leerling corrigeert een spelfout van de andere leerling.
10.40-10.50	Vorm	Spelling.	De ene leerling corrigeert een typefout van de andere leerling.
11.30-11.50	Vorm	Spelling.	De ene leerling corrigeert een spelfout van de andere leerling.
12.40-12.50	Vorm	Spelling.	De ene leerling corrigeert een typefout van de andere leerling.
15.10-16.30	Vorm	Spelling, Lay-out.	De ene leerling corrigeert een aantal spelfouten van de andere leerling, echter

			verbetert hij deze fout. De ene leerling oppert dat er nu een plaatje bij kan, de andere leerling neemt dit zonder het ter discussie te stellen aan.
16.50-18.30	Vorm	Lay-out.	De jongens zoeken een plaatje. De één doet een nieuwe zoeksuggestie en legt de ander uit hoe hij een zoekmachine kan gebruiken. Zo leren ze vaardigheden van elkaar, zonder tussenkomst van de leerkracht.
18.40-19.10	Vorm	Nee.	De één werkt aan de opdracht, terwijl de ander met andere dingen bezig is.
19.50-20.00	Vorm	Nee.	Ze zoeken samen een plaatje uit.
20.10-20.40	Vorm	Nee.	De één werkt aan de opdracht, terwijl de ander met andere dingen bezig is.
20.50-21.20	Vorm	Nee.	De één werkt aan de opdracht, terwijl de ander met andere dingen bezig is.
22.40-23.10	Vorm	Nee.	De één werkt aan de

			opdracht, terwijl de ander met andere dingen bezig is.
5.50-6.00	Inhoud	Ter discussie stellen van de inhoud.	Er wordt ter discussie gesteld of een woord dezelfde betekenis heeft. Dit is een kans op leren, echter wordt deze niet benut omdat er geen beargumentering komt.
7.40-9.40	Inhoud	Wat willen we vertellen over het onderwerp.	De tekst van de ene jongen wordt ter discussie gesteld. Er wordt een suggestie gegeven voor een andere inhoud. Hierover zou een discussie kunnen plaatsvinden, maar dit wordt zondermeer aangenomen en de tekst wordt veranderd.
9.50-10.40	Inhoud	Formulering.	De één weet niet hoe het verder moet en de ander geeft een suggestie hiervoor. De ander past deze suggestie aan en samen formuleren ze een nieuwe zin.
10.50-11.10	Inhoud	Nee.	Er vindt geen interactie plaats.

11.50-12.40	Inhoud	Formulering.	Suggestie voor formulering, daarna vindt er een periode geen interactie plaats.
12.50-13.00	Inhoud	Nee.	Er is geen interactie.
14.00-15.10	Inhoud	Wat kan er nog meer bij?	Er is een hele tijd geen interactie. Daarna heeft de één geen inspiratie meer en vraagt een suggestie aan de ander.
20.00-20.10	Inhoud	Nee.	Geen interactie.
23.10-24.00	Inhoud	Plan van aanpak.	De leerkracht vertelt wat ze nu moeten gaan onderzoeken. Hij stelt nieuwe vragen voor die ze moeten onderzoeken. Hierdoor helpt hij de jongens verder op weg.
24.10-27.20	Inhoud	Nee.	Geen interactie, aangezien er maar één jongen aan de opdracht werkt en de ander is weggelopen.
27.20-28.00 (lk)	Inhoud	Redeneren, woordenschat.	De jongen legt aan de leerkracht uit hoe het werkt, hierdoor komt hij zelf ook tot beter begrip. De leerkracht geeft een synoniem.
28.10-29.40 (lk)	Inhoud	Hoe werkt het, woordenschat, plan van aanpak.	De jongen legt aan de leerkracht en de andere jongen uit waar

			het voor gebruikt werd, waarop de andere jongen een praktijkvoorbeeld geeft, wat aangeeft dat hij het begrijpt. De leerkracht heeft de neiging de opdracht over te nemen. De jongen geeft een synoniem. De leerkracht zegt wat hij nu moet gaan doen.
School 3 16.00-29.00			
16.00-16.40	Vorm	Begin.	De leerlingen zijn het vrij snel met elkaar eens.
17.20-19.20	Vorm	Lay-out, publiek, interpunctie.	Er is een discussie over aan elkaar of los schrijven. Hierbij geeft één van de leerlingen het argument dat ze niet weet of de ander wel aan elkaar kan lezen. Dit geeft aan dat ze denkt aan het publiek en zo maakt ze ook de andere leerlingen erop attent dat ze het publiek in gedachten moeten houden. Ze corrigeren van elkaar de

			interpunctie.
19.50-20.20	Vorm	Nee.	Het opschrijven kost nog vrij veel tijd. Tijd die de andere kinderen zitten te wachten en waarop ze niet actief met de opdracht bezig zijn
21.20-22.00 (lk)	Vorm	Layout.	De één geeft een suggestie aan de ander over waar ze het beste het op kan schrijven.
23.00-23.20	Vorm	Nee.	Er wordt geschreven.
23.50-24.00	Vorm	Spelling.	De één legt aan de ander uit hoe je nodig schrijft.
25.40-26.00 (lk)	Vorm	Spelling.	De kinderen leren dat lacht met ch moet.
27.30-28.10	Vorm	Lay-out.	Het meisje geeft argumenten waarom iets op deze manier moet.
28.20-28.40	Vorm	Spelling.	De jongen leert aan de meisjes wat een Griekse y is.
16.40-17.00	Inhoud	Formulering.	De inbreng van één van de leerlingen wordt aangepast, waardoor er een mooiere zin ontstaat.
17.10-17.20	Inhoud	Betrekken.	De leerlingen houden elkaar bij de les. Hierdoor is een jongentje dat als hij in

			zijn eentje zou werken, veel met andere dingen bezig zou zijn, betrokken bij de opdracht en doet hij mee, wat natuurlijk leerzamer is.
19.20-19.50	Inhoud	Betrekken.	Er wordt van alle leerlingen inbreng gevraagd, waardoor ze mee moeten denken.
20.50-21.20	Inhoud	Ideeën.	De leerlingen brengen nieuwe ideeën in, waardoor andere leerlingen weer op andere ideeën komen. Zo komen ze samen tot veel meer ideeën dan waarop ze alleen gekomen zouden zijn.
22.00-22.20 (Ik)	Inhoud	Ideeën.	Ze beargumenteren waarom ze iets wel of niet kunnen gebruiken.
22.40-23.00	Inhoud	Ideeën.	Als de één het zich niet meer kan herinneren, kan de ander het wel. Hierdoor gaan er geen ideeën verloren.
23.20-23.50	Inhoud	Ideeën.	Ze brainstormen samen en brengen elkaar op ideeën.
24.00-25.30 (Ik)	Inhoud	Corrigeren.	Ze lezen de brief aan elkaar voor, waardoor ze fouten eruit kunnen

			halen.
26.00-26.40 (Ik)	Inhoud	Slot.	Beargumenteren welke namen er onder de brief moeten.
27.10-27.30	Inhoud	Slot.	Hoe sluit je een brief af, dit weten ze alle drie al.